

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 69 Mart 2020 & Volume: 13 Issue: 69 March 2020

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.3971>

COĞRAFI İŞARET KAPSAMINDAKİ TÜRK HALI VE KİLİMLERİNİN ANALİZİ*

ANALYSIS OF TURKISH CARPETS AND RUGS WHICH ARE IN THE SCOPE OF THE GEOGRAPHICAL INDICATIONS

Güven ŞAHİN**

Süheyla BALCI AKOVA***

Öz

Dünyada çoğu milletin kendi kültürüyle ve kimliklerinin bir parçası olarak ortaya koydukları zanaat ürünleri söz konusu olup halı ve kilim de Türk Kültür Kimliği'nin temel tanıtıcılarından. Öte yandan gelişen teknoloji, değişen tüketici ve beğeni algıları, dünyanın pek çok yerinde geleneksellikten uzaklaşma ve tek tiplileşmeyi beraberinde getirmektedir. Bu da hem zanaat faaliyetini hem de faaliyetin çıktılarını çoğu açıdan olumsuz etkilemektedir. Bir kısım zanaat ürünleri çağa adapte edilerek ve çağdaş modaya uydurularak daha da popülerleşirken (Yemeni gibi) bazıları ise neredeyse bütünüyle silinmektedir (Keçecilik, semercilik gibi). Halı ve kilimler ise her ne kadar çoğu zanaat faaliyeti gibi bütünüyle kaybolma noktasına gelmemişse de çok ciddi ölçüde geri dönüşü olmayan yitirilimler söz konusu olmuştur. Bu noktada da son yılların en popüler uygulamalarından olan Coğrafi İşaret uygulaması dahilinde halı ve kilimler koruma altına alınmaya çalışılmaktadır. Söz konusu uygulama ile esasında bazı ürünlerde (Özellikle yemekler ve tarım ürünlerinde) azımsanamayacak başarılar elde edilmiş olsa da zanaat ürünleri noktasında kayda değer bir başarıdan bahsetmek mümkün değildir. Bu çalışmada da Coğrafi İşaret uygulaması perspektifinde Türk kültür kimliğinin en önemli elemanlarından halı ve kilimlerin mevcut durumu ele alınmıştır. Bu kapsamda da Coğrafi İşaret olan 4 tanesi kilim olmak üzere toplam 27 ürün incelenmiştir. Araştırmamız kapsamında söz konusu Coğrafi İşaretlerin bir kısmının tamamıyla ticari hayattan silindiği, bir kısmının her ne kadar dokuyan ustalar bulunsu da artık yapılmadığı ve çok az bir kısmının da sadece sipariş doğrultusunda dokunduğu tespit edilmiştir. Buna göre de Coğrafi İşaret uygulaması ile söz konusu ürünler için başarılı olunamadığı anlaşılmıştır. Bu bulgulardan hareketle de Coğrafi İşaret uygulamasının tek başına ne ölçüde yeterli olabildiği yanı sıra bir kısım geleneksel zanaat ürünlerinin dünya genelindeki değişim / dönüşüm kapsamında ne ölçüde varlıklarını sürdürebilecekleri konularının üzerinde durularak uzun vadeli çıkarımlarda bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halı, Kilim, Zanaat Ürünleri, Coğrafi İşaret, Mahreç İşareti, Türkiye.

Abstract

It is known that there are craft products produced by most nations of the world with their own culture and as the part of their identities are in existence, carpet and rug are the basic promoters of Turkish Cultural Identity. On the other hand, evolving technology, everchanging consumer type and taste perceptions create unconventional trends and uniformity in many parts of the world. This negatively affects both the craft activity and the outputs of the activity in many respects. Carpets and rugs, on the other hand, did not come to the point of disappearing completely like most craft activities, but there were very serious irreversible losses. At this point, it has been tried to protect the carpet and rug within the scope of Geographical Indication application which is one of the most popular applications in recent years. Even though significant achievements have been achieved in some products (especially in food and agricultural products) with this application, it is not possible to mention a significant success in terms of craft products. In this study, the current status of carpets and rugs, one of the most important elements of Turkish cultural identity, is discussed in the perspective of Geographical Indication application. In this context, a total of 27 products, 4 of which are rugs, were examined. Within the scope of our research, it has been found that some of these Geographical Indications are completely deleted from commercial life, some of them are no longer made although weaving craftsmen and only a few of them are only woven according to purchase order. Accordingly, it was understood that the Geographical Indications application could not be successful for these products. Based on these findings, it has been tried to make long-term inferences by emphasizing the extent to which the application of Geographical Indication alone can be sufficient as well as the extent to which some traditional craft products can survive within the scope of change / transformation worldwide.

Keywords: Carpet, Rug, Craft Products, Geographical Indications, Protected Geographical Indication, Turkey.

* Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 25644 numaralı SDK-2017-25644 kodlu Doktora Projesi olarak desteklenmiş olup ilgili birime desteklerinden ötürü teşekkür ederiz.

** Dr., İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. Coğrafya ABD., guven.sahin@ogr.iu.edu.tr

*** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, balova@istanbul.edu.tr

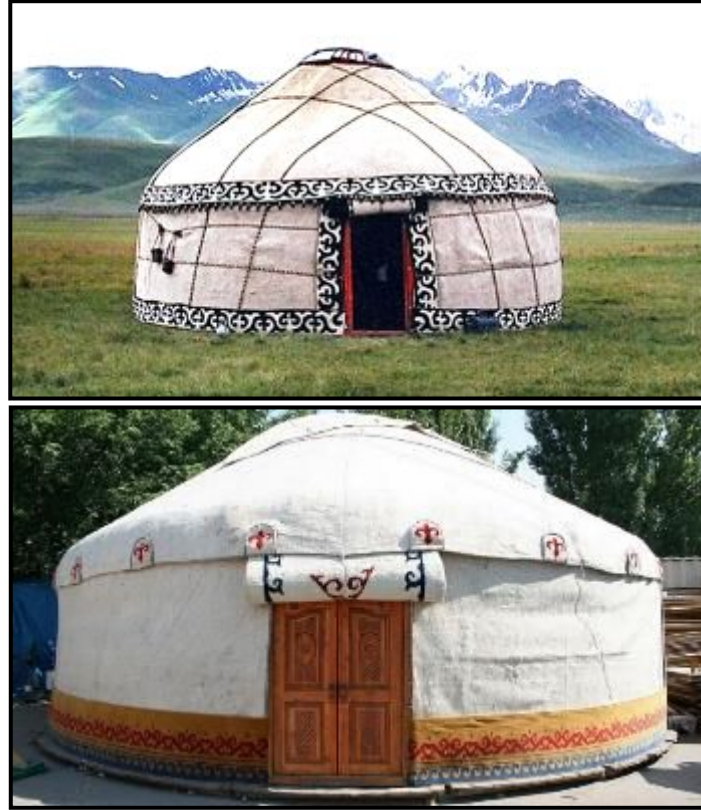

GİRİŞ

Coğrafi İşaret uygulaması son yıllarda sınırları belli bir alanla özdeşleşmiş olan karakteristik / geleneksel ürünlerin korunması noktasında kamuoyunu sıkça meşgul eden bir konu olarak dikkati çekmektedir. Türk kültüründe çok önemli bir yeri bulunan halı ve kilimlerse bu noktada oldukça dikkat çekmekle beraber aynı zamanda tartışmaya en açık ürün grubunu da oluşturmaktadır. Bu kapsamda ele almış olduğumuz Türkiye'ye ait tüm halı ve kilimlerle ilgili kısaca tarihsel süreçleri izah edilirken ilk ortaya kondukları yerden en iyi yapıldıkları yere kadar tüm çıkış ve dağılım özelliklerine kısaca değinilmiştir.

Halı ve kilimlerle ilgili olarak gerek çıkış noktası gerekse dağılımı birebir Türklerin yaşam alanlarıyla paralellik gösterdiğine dikkat çekilmesi gerekmektedir. Bu açıdan özellikle halı tarihi, bir nevi Türk kültürü tarihiyle iç içedir diyebiliriz. Elbette *İran Halıları* (Özellikle *Tebriz Halıları*) ve bunun ardından Çin, Tibet ve Nepal halılarının da dünya çapında tanınırlığı olan prestijli halılar olduğunu belirtmek gerekir. Bununla beraber çeşitlilik (İpek, yün, tiftik, pamuk ve bunların karışımı) ve de karakteristiği açısından dünyada çok az halı *Türk Halıları*'nın popülaritesi ve tanınırlığına ulaşabilmiştir.

Günümüzdeki şekliyle ilk halılar, Orta Asya'da Türk topluluklarının yaşadıkları yerlerde ortaya konmuştur. Nitekim halı araştırmalarıyla tanınan Erdmann (1957, 85)'da halının anavatanı olarak; "30 ila 45 kuzey arz dereceleri arasında bütün Asya'yı kuşatan bir bölgedir. 30°'nin güneyinde hasır kullanılır, 45°'nin kuzeyinde ise orman bölgesi, yani hayvan postunun kullanıldığı bölge başlar. Bu 15 arz derecesi genişliğindeki halı bölgesinin doğu kısmı keçe, batı kısmı ise düğümlü halı bölgesidir. Bizim bugün bildiğimiz en eski düğümlü halılar Doğu Türkistan'da yapılmış olanlardır." şeklinde açıklamıştır.

Fotoğraf 1: Tipik Türk Çadırlarından Örnekler¹

Gerek arkeolojik bulgular gerekse tarihi kaynaklar (Çin kaynakları, Dede Korkut hikayeleri gibi), Türklerin keçe başta olmak üzere kilim, zili ve halı gibi düz ve havlı dokumalardaki ustalıklarından bahsetmektedir. Türklerin bu alanda ustalaşması, yaşam şekilleri göz önüne alındığında beklenen bir durumdur. Göçebe hayatın temelini kısa sürede kurulup bozulabilen geçici meskenler yani çadırlar oluşturmaktadır. Çadırlarda ise temel yapı malzemeleri keçe, kilim, halı (Taban ve duvar halıları) gibi Türklerin uzmanlaşmış olduğu ürünler teşkil etmektedir. Kullanılan malzemeler çok iyi birer yalıtım malzemesi görevi gören, dayanıklı ürünler olup aynı zamanda estetiği de barındıran ve hemen her türlü ihtiyaca karşılık verebilecek çeşitlilikte ortaya konmaktadır. Gerçekten de Türkler göçebe kültürün gereği

1 Görseller için bkz. <http://www.turkkon.org/tr-TR/AnaSayfa> (Son erişim: 22.09.2019).

olarak hemen her türlü ihtiyacını çok çeşitli dokumalarla karşılamıştır. Barınma amacıyla kurulan çadırın temel malzemeleri, koltuk vazifesi gören divan ve minderler, bavul – çanta vazifesi gören heybeler, torbalar ve çuvallar, hatta su, kar ve buzların taşındığı özel dokumalar dahi ortaya konarak hemen her türlü alanda dokuma ürünler kullanılmıştır.

Yerleşik düzene geçildiğinde dahi türlü dokumalar Türk kültüründeki yerini muhafaza etmeyi başarmıştır. Elbette çadır hayatı bitmiş, gelişen teknoloji ile çok çeşitli ürünler hayatımıza girmiştir (Örneğin heybenin yerini deri veya diğer malzemelerle yapılmış çantalar almıştır). Bununla birlikte başta halılar olmak üzere kilimler, önemi kısmen azalmış olsa da keçe ürünler, cicimler, zili dokumalar, halı minderler gibi daha pek çok ürün günümüzde varlığını hala korumaktadır. Bu sayılanlar içerisinde özellikle halılar, tarih sahnesinde pozisyonu değişmekle beraber her zaman yerini ve önemini korumayı başarmıştır. Bunlar içerisinde halılar, kimi zaman bir prestij göstergesi, kimi zaman bir gelinin en değerli çeyiz malzemesi, kimi zaman da duvarları süsleyen bir sanat eseri olmuştur. Bu açıdan halıları bir kullanım eşyası olduğu kadar bir sanat eseri ve ticari meta olarak da değerlendirmek gerekir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi ilk halılar Türklerin yaşadıkları yerde ortaya çıkmıştır. Nitekim Altay Dağları eteklerindeki kurganlarda bulunan (V. Pazarık Kurganı) halı, dünyanın en eski ve dokumacılık anlamında da en değerli buluşudur (Deniz, 2002, 923). M.Ö. V. yy.'a tarihlenen *Pazarık Halısı* (İskit Halısı olarak da adlandırılmaktadır), dünyanın bilinen en eski halısıdır. Türk düğümü olarak bilinen Gördes düğümü tekniğiyle dokunmuş, karakteristik Türk halı motifleriyle dokunmuş halı (Akpınar, 2003, 625), Türk kültür tarihi içinde paha biçilemez bir vesika niteliğindedir. Günümüzde farklı ülkelerden bilim insanlarınca halının Türkler tarafından yapılmış olmadığı ya da olamayacağı şeklinde savlar söz konusu olup konuyla ilgili uluslararası arenada netlik kazanmış bir durum söz konusu değildir. *Pazarık Halısı* ile ilgili detaylı bilgi Coğrafi İşaret kapsamındaki *Pazarık El Halısı* bölümünde izah edilmiştir.

Esasında halı denildiğinde Çinlilerde porselen ve ipekçilik neyse Türklerde de yünlü dokuma ve keçecilik aynı anlama gelmekteydi. Türk halı ve kilimlerinin karakteristiği ile kazandığı beğeniyi, pek çok tarihi vesikada da görebilmekteyiz. Örneğin; Marco Polo (1254 – 1324)'da seyahati esnasında Anadolu'dan geçerken yaptığı gözlemler kapsamında Türk halıları için; "*Dünyanın en güzel ve gösterişli halıları Anadolu (Turcomania)'da dokunur.*" ifadesi çok önemli olup eserinde Sivas, Konya ve Kayseri'yi işaret edilmiştir (Denny, 1979: 24; Akpınar, 2003, 625). Sonraki yüzyıllarda da Türk halıları, başta Avrupa olmak üzere dünya pazarlarında daha da tanınır hale gelmiştir. Halı ve Doğu işi kilimler özellikle Avrupa'da o kadar değer verilen ürünler haline gelmiştir ki, yere sermek veya bir kullanım eşyası olarak değerlendirmek şöyle dursun, duvarlarda veya masa örtüsü olarak özel bir süs / dekorasyon malzemesi olarak değerlendirilmiştir. Özellikle de Batılı ressamın tablolarında bu durum net bir şekilde görülürken, gümrük defterlerinde de halılar için ödenen yüksek meblağlar bu dokumalara verilen değerleri özetler niteliktedir. Hatta *Uşak Halısı* bölümünde de bahsedildiği gibi bazı halılar uzun süre, bunları tablolarında kullanan ünlü ressamın isimleriyle anılmaya başlanmıştır (*Bellini Halıları, Lotto Halıları* gibi).

Türk halıcılığı esasında belli dönemlerde belli karakteristikleriyle öne çıkmıştır. Örneğin; *Uşak Halısı*, ortaya çıktığı zamandan beri aslı özellikleriyle bugünlere ulaşmamış, başka bir deyişle Uşak'ta 18. yy.'da dokunan halıyla 20. yy.'da dokunan halılar arasında kayda değer farklar söz konusudur (Şahin, 2019a, 1667). Buna göre Türk halıcılığının tarihsel süreçteki gelişimini kısaca özetleyecek olursak İslamiyet öncesi döneme ait halı ve kilimlerde insan faaliyetlerinin betimlendiği, hayvansal motiflerin çok fazla kullanıldığı, bununla beraber bugün de çok yaygın bir şekilde kullanılan koçbaşı, elibelinde, ejderha gibi motiflerin de sıkça işlendiği halılar dokunmaktaydı. İslamiyet ile birlikte halı ve kilimlerde bitkisel motiflerle rumi ve geometrik bezemeler öne çıkmıştır. Selçuklular Dönemi hem halıcılık özelinde hem de Anadolu'daki halıcılık faaliyetinin gelişip yayılmasında çok önemli bir dönemi oluştursa da söz konusu döneme ait sadece 18 halının günümüze ulaşabilmesi mevcut bilgileri sınırlamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Yavuz Sultan Selim (1470 – 1520)'in doğu fetihlerini takiben Saray halıları başta olmak üzere Anadolu halıcılığında İran (Tebriz) etkisinin yaygınlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Bu etki gelecek yüzyıllarda da Türk halı karakteristiğinin bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür. Daha İmparatorluk zamanında gerilemeye başlayan halıcılığın geliştirilmesi adına birtakım tedbirler alınmaya başlanmış ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin; 1847'de Uşak ve Gördes'te halı, kilim ve seccade üretimi bazı girişimcilerin talebi sonrasında gümrük vergisinden muaf tutulmuş ve sonrasında da tüm ülke sınırları dahilinde halı ve kilim dokumada girişimcileri desteklemek adına gümrük vergisi muafiyeti getirilmiştir (Küçükerman, 1987, 43).

Anadolu halı ve kilimlerinde özellikle kabaca 1900 yılı milat kabul edilirse öncesi ve sonrasında motiflerde ve renklerde çok ciddi değişimler yaşandığı anlaşılmaktadır. Bunda da en büyük etken Avrupa pazarlarına yönelik halı ve kilim dokutan The Oriental Carpet Manufacturers Ltd. / Şark Halıları İmalatçıları Ltd. işletmenin kendi belirlediği özellikte halı dokutması etkili olmuştur. Gerçekten de

işletmenin Milas, Isparta, Sivas ve Konya başta olmak üzere ekseri Batı Anadolu halıcılığında çok büyük etkisi olduğu kronolojik halı desen – renk ve kompozisyonu incelendiğinde net bir şekilde anlaşılmaktadır. İngilizler 1864'te ticari manada Batı Anadolu'da "Şark Tipi" dedikleri halıları dokutturarak Avrupa pazarlarına taşımışlardır. Bunlar ağırlıklı olarak "Uşak Halısı" denilen Uşak ve yakın çevresinde dokutturulan halılardan oluşmaktaydı (Anmaç, 1994, 7). Zamanla Avrupa pazarlarında bu tipte halıların çok aranır olması ve tedarikçilere çok iyi kâr sağlaması ile 1880'lere gelindiğinde ise Batı Anadolu halıcılığı ticari manada bütünüyle İngilizlerin kontrolüne geçmiştir (Anmaç, 1994, 7). Bu durumun kayda değer tek avantajı, genel olarak Batı Anadolu'da İngiliz kontrolünde gelişen halıcılığın sektörel bir yapı kazanmaya başlamış olmasıdır. En önemli dezavantajı ise karakteristik *Uşak Halısı* başta olmak üzere çoğu madalyonlu halılarda bir dejenerasyon yaratması olmuştur. Halı karakteri / kimliği üzerindeki olumsuz gelişime rağmen ticari manada ta ki I. Dünya Savaşı'na değin olumlu bir gelişim söz konusu olmuştur. İzmir'deki İngiliz Konsolosluğu'nun 1910'daki raporlarına göre, halı sanayi sürekli büyümektedir ve bu sanayinin Türkiye'nin en büyük sanayi olduğu belirtilmiştir (İZTO, 1998, 266). Gerçekten de tamamı Anadolu menşeli halı üretimi dikkat çekici bir hızla gelişme göstermiş, 1850'lerden I. Dünya Savaşı'na kadar halı ihracatı 8 kat artmıştır (Quataert, 2011, 243). Elbette büyüyen halı sanayi neredeyse bütünüyle İngilizlerin kontrolündeydi. Batı Anadolu'da Şark Halı Şirketi'nin 1913'e gelindiğinde 8.156 tezgâhta 25.257 kişi çalışmakta, 1893'ten 1913'e değin ise 155.000 m² olan üretim 1.087.000 m²'ye çıkmıştır (Ayata, 1987, 38). Sonrasında ise I. Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyet'in ilanına değin süreçte Batı Anadolu halıcılığı büyük ölçüde gerilemiş ve bölgedeki İngiliz üstünlüğü de sona ermiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra ele alınan sanayi kollarının başında halıcılık gelmekteydi. Bu kapsamda yapılan ilk girişimlerden birisi de The Oriental Carpet Manufacture Limited ile Ister Carpet Limited Ağustos 1923'te Türk Anonim Şirketi haline getirilmiştir. Aynı yıl toplam 145 milyon TL. olan ithalatın 62.7 milyon TL.'lik kısmını dokumalar oluşturmaktaydı (Korum, 1982, 66). 1927 Sanayi Sayımı'na göre 9.353 dokuma işletmesi bulunuyordu ve bunların sadece 435 tanesi 11 kişi ve üzerinde insanı istihdam ediyordu (Korum, 1982, 68). Cumhuriyetin ilk yıllarında halıcılığın üzerinde özellikle durulmasının sebebi zaten kalitesiyle tanınırlık kazanmış olan Türk halılarının pazarının hazır olması ve Türkiye'nin mevcut iktisadi şartlarda en önemli mamul malları arasında yer alıyor olması gelmektedir. Fakat söz konusu yıllarda yaşanan nüfus mübadelesi genel olarak hem Yunanistan hem Türkiye'nin ekonomisinde önemli dönüşümler yaşanmasına sebep olmuştur. Yunanlılar, dünya pazarlarında tanınırlık kazanmış Türk halılarının dokumacılığını Anadolu'dayken öğrenmişlerdi. Yunanistan'a göç ettikten sonrada pazarların aranan bu değerli ürünlerinden kendileri de pay almak istemiş ve bir süre sonra Yunanistan'da, Türk halılarını dokumaya yönelik girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. Konuyla ilgili olarak dönemin gelişmelerini şu bilgi özetlemektedir:

"Nüfus mübadelesi Yunanistan'da bir halı sanayiinin kurulmasıyla sonuçlandıysa da, bunun Türk halı dokuma sektörü üzerinde ipekteki kadar yıkıcı bir etkisi olmadı. 1929'da Yunanistan'da hepsi de 1922'den sonra kurulmuş 135 halı imalathanesi vardı. 1928 yılında, Anadolu Rumları'nın göçünden önce mevcut olmayan bu sanayide uzmanlaşmış 11.000 göçmen kadın yılda 200 – 250 bin m²'lik üretim yapıyordu. Yeni ortaya çıkan Yunan rekabeti nedeniyle ihracat pazarlarında güçlüklerle karşılaşıldıysa da, Türkiye'nin üretimi düşmedi." (Ladas, 1932, 679; Keyder, 1982, 84).

Anlaşıldığı üzere Yunanistan'da dikkate değer bir halı sanayi oluşmuşsa da bu anlamda Türkiye ile rekabet edememiştir. Fakat yine de uzun bir süre uluslararası pazarlardaki Türk halılarının değerini bildiklerinden, pazardan pay almak adına propaganda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Konuyla ilgili olarak Cumhuriyet Arşivleri'ndeki Temmuz 1927'deki Türkiye'nin Atina Elçiliği'nden alınan "*Halıcılık sanatının Yunanistan'daki gelişmesi ve bu sanatın Anadolu'ya Rumlar tarafından götürüldüğü ile ilgili yapılan propaganda*" ile ilgili istihbarat raporu dikkat çekicidir. Özetlemek gerekirse söz konusu durum, esasında Coğrafi İşaret niteliğindeki ürünlerin tarihin hemen her döneminde ne kadar değerli olduğunu gösteren örnek binlerce vakadan sadece biridir.

Sümerbank Dönemi'nde Türkiye halıcılığında çok ciddi gelişmeler kaydedilmiştir. Esasında bu gelişmelerin çoğu büyük ölçüde olumlu olmakla beraber bazı olumsuzluklar da söz konusu olmuştur. Örneğin; kurum tarafından Türkiye'nin çeşitli yerlerinde ihtiyaç duyulan malzemeleri kurum tarafından karşılanmak suretiyle Hereke tipi halılar dokutulmuştur. Günümüzde farklı yörelerde dokunmuş Hereke dışı *Hereke Halıları*'nda (Suşehri gibi) bu uygulama etkili olmuştur. Cumhuriyet döneminde, Türklerin elindeki dünyaca ünlü halıların ortaya konduğu zanaat ve sınai faaliyete yönelik organize olunmaya başlanmıştır. Bunlara örnek olarak kuruluş tarihleriyle;

- Kırşehir Dokuma ve Halıcılık Küçük Sanat Kooperatifi: 17.04.1947
- Avanos Halıcılık Küçük Sanat Kooperatif Ortaklığı: 02.09.1947
- Mucur (Kırşehir) Dokuma ve Halıcılık Küçük Sanat Kooperatifi: 13.11.1947

- Gümüşhane Dokumacılık ve Halıcılık Küçük Sanat Kooperatifi: 20.02.1956
- Senirkent Dokumacılık ve Halıcılık Sanayii Türk A.Ş.: 30.06.1956

örnek verilebilir. Fakat Türkiye'deki karakteristik halılar konusunda 1950'lere kadar yapılan tüm iyi niyetli girişime karşın, değişen dünya ekonomik düzeni ve Türkiye'deki iktisadi şartlar pek çok karakteristik ürünün çok hızlı bir şekilde yozlaşmasına sebep olmuştur. Maalesef Türk halıları da bu durumdan etkilenmiş ve de uluslararası arenada hem pazar payını hem de değerini ciddi ölçüde yitirmiştir. Türk halılarının yaşamış olduğu prestij kaybında iç kaynaklı sebeplerin başında taklit halılarının üretiminin yaygınlığı, işçilikteki özensizlik, halıların renk, desen ve kompozisyonlarındaki dejenerasyon / yozlaşma ve de halıcılığın genel olarak çağın şartlarına adapte edilememesi gelmektedir. Bunlar içerisinde konunun Coğrafi İşaret noktasında da en fazla karşılaştığımız problemlerden olan taklit halı mevzu tüketiciyi adeta küstürmüştür. Neriman Görgünay (1976, 7)'in bununla ilgili olarak aktardığı Vedat Nedim Tör'ün 1939'daki New York Dünya Sergisi kapsamında yaşadığı bir olay;

"Vedat Nedim Tör, bu sergi için Sümerbank tarafından özel şekilde yaptırılan Hereke halılarının hiçbirinin satılmadığını görünce, bunun nedenini araştırmıştır. Türk paavyonuna davet edilen New York'un büyük halı ithalatçıları, halılarımızın dokunuşunu, özellikle ipekli halıların inceliğini çok beğendiklerini itiraf etmişler fakat 'Siz neden Türk halısı yapmıyorsunuz da, acem halılarını taklide tenezzül ediyorsunuz? Biz Türk paavyonundan acem taklidi halı almayız.' diye, adeta çıkmışlardır. Ertesi gün, ellerinde bir takım albümlerle yeniden paavyona gelen bu halı ithalatçıları; 'Bakın, size en eski Türk halılarının renkli resimlerini getirdik. Bu halıları dokuyun, yabancı motifleri taklide özenmeyin.' demişlerdir."

esasında taklidin sakıncalarını ve bunun en geç orta vadede menfi sonuçlar doğurduğunu henüz o yıllarda göstermiştir. Her ne kadar bahsi geçen olayın yaşandığı dönemden sonra Türk halıcılığı başarılı bir gelişim gösterse de bu defa da üstün özellikli Türk halıları taklit edilmeye başlanıp pazarlarda çok ucuza dolaşmaya başladığından sektör ciddi bir bunalıma girmiş ve bu durum da günümüze değin devam etmiştir.

Türk halıcılığını kısaca özetlemeye çalıştıktan sonra konuyu temel bakış açımız olan coğrafi işaret özelinde detaylandırdığımız bu bölümde ele alınan dokumalar, esnasında kirkit kullanılmasından ötürü "Kirkitli Dokumalar" olarak da adlandırılmaktadır. Halı, kilim, cicim, zili / sili ve diğer bir kısım karakteristik dokumalar bu kapsamda değerlendirilmektedir. 2018'in sonu itibarıyla toplam 23 halı ve 4 kilim bulunmaktadır (Tablo 1). Bunlardan başka 5 halının ve 3 kilimin de coğrafi işaret başvurusu yapılmıştır. Bununla birlikte Türkiye'deki ilk coğrafi işaret kapsamındaki ürün grubu olmasıyla söz konusu ürünlerle ilgili çok ciddi bir revizyona gidilmesi gerekmektedir.

Tablo 1: Coğrafi İşaret Kapsamındaki Halı ve Kilimler

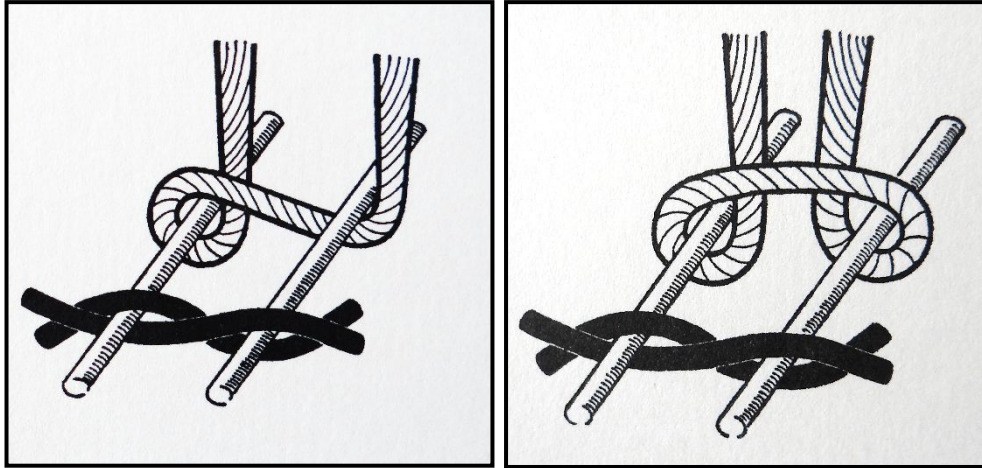
No	Halı - Kilim	İşaret Türü	İl	Coğrafi Sınır
1	Hereke İpek Halısı (100x100)	Mahreç	Kocaeli	Türkiye
2	Hereke Yün İpek El Halısı (80x80)	Mahreç	Kocaeli	Türkiye
3	Hereke Yün El Halısı	Mahreç	Kocaeli	Türkiye
4	Simav El Halısı	Mahreç	Kütahya	Türkiye
5	Bünyan El Halısı	Mahreç	Kayseri	Türkiye
6	Yahyalı El Halısı	Mahreç	Kayseri	Türkiye
7	Sivas El Halısı (50x50)	Mahreç	Sivas	Türkiye
8	Taşpınar El Halısı	Mahreç	Aksaray	Türkiye
9	Kars El Halısı	Mahreç	Kars	Türkiye
10	Kula El Halısı	Mahreç	Manisa	Türkiye
11	Gördes El Halısı	Mahreç	Manisa	Türkiye
12	İnce Isparta (Hasgül) El Halısı	Mahreç	Isparta	Türkiye
13	Bergama El Halısı	Mahreç	İzmir	Türkiye
14	Milas El Halısı	Mahreç	Muğla	Türkiye
15	Döşemealtı El Halısı	Mahreç	Antalya	Türkiye
16	Yağcıbedir El Halısı	Mahreç	Balıkesir	Türkiye
17	Çanakkale El Halısı	Mahreç	Çanakkale	Türkiye
18	Bayat Türkmen Kilimi	Mahreç	Afyonkarahisar	Türkiye'nin bütün bölge sınırları
19	Jirkan Kilimi	Mahreç	Van	Türkiye
20	Eşme Yörük Kilimi	Mahreç	Uşak	Türkiye
21	Süper İnce Kilim	Mahreç	-	Türkiye
22	Türkmen El Halısı	Mahreç	-	Türkiye
23	Pazırk El Halısı	Mahreç	-	Türkiye
24	Yuntdağı El Halısı	Mahreç	-	Türkiye
25	Sümer Kars El Halısı	Mahreç	Kars	Türkiye
26	Obruk (Arısama) Halısı	Mahreç	Niğde	Niğde ili Bor ilçesi Obruk köyü
27	Uşak Halısı	Mahreç	Uşak	Türkiye

Coğrafi İşaret kapsamındaki halıları tek tek izaha başlamadan evvel kısaca genel manada halıyı ve teknik özelliklerini izah etmek uygun olacaktır. Tipik bir halı; tezgah adı verilen düzeneğe çözgü adı verilen birbirine paralel ipliklere daha önceden belirlenmiş türlü motiflere göre çeşitli düğümlene teknikleriyle (Türk ve İran düğümü gibi), ekseri yün ve ipek (Doğal veya suni / floş) ile yapılan havlı dokuma türüdür. Halı dokumada tezgah dışında halı makası, bıçak / çakı, halı tarağı olarak da bilinen kirit gibi araçlar da kullanılmaktadır. Halıda, tercihe ve yörede en kolay tedarik edilen malzemeye göre ipek, yün, pamuk iplikler kullanılabilir. Günümüzde çok büyük ölçüde sentetik iplikler kullanılıyor olmakla beraber nadiren kök boyalar da kullanılmaktadır. Motifler ise rakama vurulamayacak kadar çoktur ve genellikle belli başlı kompozisyonlara göre halılar kategorize edilmekte olup bunlar;

- ❖ Desensiz, düz dokuma halılar: Tek renkte olduğu gibi sadece birkaç renkli ipliklerle de dokunan halılar vardır.
- ❖ Mihraplı halılar: Ekseri namaz halıları / seccadelerde kullanılmaktadır.
- ❖ Madalyonlu, köşe göbekli halılar: Çok yaygın olan bir kompozisyonudur. Saray halılarından Isparta halılarına kadar pek çok halı çeşidinde işlenmiştir.
- ❖ Serpme motifli halılar: Yoğun desenli örneklerine tesadüf edildiği gibi daha az motifin kullanıldığı, simetrik ya da asimetrik kompozisyonların olduğu halılardır.

Halıların desenlerine göre sınıflaması yanı sıra üretim şekli (Makine veya El Dokuması olması gibi), kullanım amacına göre (Yolluklar, seccadeler, duvar halıları, taban halıları gibi) ve hav yüksekliğine göre (İnce, kaba gibi) çeşitli şekillerde kategorize edilebilmektedir.

Şekil 1: Solda İran ve Sağda da Türk Düğümünün Şematik Görünümü²

1. *Hereke Halıları*³: Herhangi bir Türk'e halı denildiğinde aklına gelen ilk şey veya halının ne gibi çağrışımlarda bulunduğu sorulsa muhakkak söyleyecek birkaç sözü bulunmaktadır. En basitinden "X Yörenin halısının meşhur olduğunu" söyleyebilecektir. Şüphesiz bunlar içerisinde de tanınırlığı en yaygın olan ve de değeriyle dünya çapındaki en seçkin halılar arasında yer alan *Hereke Halıları*'dır. Burada konuyu detaylı bir şekilde izaha başlamadan evvel niçin *Hereke Halıları* şeklinde genel bir ifade kullanıldığını da izah edelim. Karakteristik pek çok halı ve kilimi olan yörelerin aksine Hereke için birden fazla karakteristik ve kalitede halı söz konusu olup Coğrafi İşaret kapsamında da 3 tane farklı *Hereke Halısı* bulunmasından ötürü bu şekilde bir tanımlama uygun bulunmuştur.

1a. *Tarihi*: Günümüzde her ne kadar Hereke denildiğinde dokumalar arasında ilk olarak halı gelse de esasında yöredeki halı dokumacılığı çok daha sonraları başlamıştır. Saray'ın dokuma ihtiyacını (Çeşitli örtüler, perdeler ve diğer ev tekstili ürünleri gibi) karşılamak adına kurulan Hereke Fabrika-i Hümayunu bünyesinde kemha, çatma, canfes, atlas, uskufa, abani ve ipekli çok çeşitli ve de her biri çok kıymetli kumaşlar dokunmaktaydı. İşletmede daha sonraları yine Saray ihtiyacına yönelik olarak 1891'de halı dokumacılığı da başlamıştır. Bunun için Gördes, Demirci (Manisa), Uşak, Sivas ve Kayseri'den halı ustaları

2 Tapis d'orient et d'occident, 1970.

3 TBMM Genel Sekreterliği Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'ndan alınan izinle *Hereke Halı ve İpekli Dokuma Fabrikası* ile *Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu*'ndan araştırma yapılabileceği müsaadesi alınmışsa da söz konusu dönemde fabrikanın restorasyon nedeniyle saha çalışması yapılamamıştır.

fabrikaya çağrılmıştır (Küçükerman, 1987, 57; Uğurlu, 2007, 1190). Bursa ipeği ile dokunan halılardan 10 x 10 cm²'de 3.600 ilmekli halılar kısa sürede büyük prestij kazanmış ve karakteristik halılar arasına girmiştir.

1b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: *Hereke Halıları*, desen olarak özellikle başlangıçta salt Saray'a yönelik üretim yapıldığından Anadolu veya Orta Asya izlerinden çok Batı veya İran etkisi ile gelişme göstermiş, anonim tarzda kompozisyon ve desenlerin hakim olduğu halılardır. Başka bir ifadeyle Coğrafi İşaret kapsamındaki diğer halıların aksine *Hereke Halıları* için başlı başına Türk halıcılığından izler taşıdığını söylemek çok güçtür. Bu nedenle söz konusu halılar için "Saray Halıları" tanımlaması kullanılmaktadır. Burada belirtilmesi gereken önemli bir konu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Saray halısı denildiğinde bunlar sadece *Hereke Halıları*'ndan ibaret olmayıp henüz 1500'lerin başında Tebriz ve Mısır'ın Osmanlı topraklarına katılmasıyla yöre halıcılarının İstanbul'a getirilmesiyle Saray'a yönelik özel dokumaların yaptırılmaya başlanmasıyla bu tarzda halıların ortaya konmuştur (Aytaç, 2008, 86). Daha yakın yıllarda İranlı Sanatkâr Hüseyin Tahirzade Behzad (1889 - 1963)'ın çizimleri ile ortaya konan halılarda ise *İran Halısı* etkisini görmek çok daha mümkünken, Batı tarzı saray halılarından etkilenilerek (Hediye halılar, kataloglardan veya çeşitli mecmualardan görülen halılardan etkilenilerek) ortaya konan çok sayıda halı, bir yönüyle *Hereke tarzını* oluşturmıştır.

Hereke Halıları için standart düğüm sayısı dm²'de 3.600 düğüm olup 3.490 düğümün altına inemez. Söz konusu bu değer sadece *Hereke Yün El Halısı* çeşidi için geçerli olup diğer 2 halıdaki ilme sayısı daha fazladır. Coğrafi İşaret kapsamına alınmış 3 *Hereke Halısı* çeşidinden biri olan *Hereke İpek Halısı* (100 x 100 kalite) için hav yüksekliği 2 - 2.5 mm., dm²'deki ilme sayısı 10.000, m²'de ilme ağırlığı 4.100 g. ve m² ağırlığı da 5.200 g. olarak belirlenmiştir. *Hereke Yün İpek El Halısı* (80 x 80 kalite) için hav yüksekliği 3.5 - 4.5 mm., dm²'deki ilme sayısı 6.400, m²'de ilme ağırlığı 4.000 g. ve m² ağırlığı da 5.000 g. olarak belirlenmiştir. Son olarak *Hereke Yün El Halısı* için ise hav yüksekliği 3.5 - 4.5 mm., dm²'deki ilme sayısı 3.600, m²'de ilme ağırlığı 4.500 g. ve m² ağırlığı da 6.050 g. şeklinde, Coğrafi İşaret dosyasında belli başlı teknik özellikleri belirlenmiştir. Halıların tümü Türk düğümü tekniğiyle dokunmaktadır. Coğrafi İşaret kapsamına alınan ilk ürün grubu olan halılarla ilgili dosyaların çok eksik olması (Hatta bütünüyle Coğrafi İşaret esaslarına uygun olmayışı) konuyla ilgili bilgi birikimi ve deneyimin olmayışından kaynaklanmaktadır. Burada yeri gelmişken belirtilmesi gereken önemli bir husus da genel olarak halı grubuyla ilgili bir revizyona gidilmiş olduğudur. Coğrafi İşaret kapsamındaki halı ve kilimlerin büyük bir kısmı (21 tanesi) Sümer Halı A.Ş. tarafından başvurusu yapılmış olup Sümerbank ve bağlı kuruluşların özelleştirme sürecindeki durumu nedeniyle tüm ürünler ilan edilen karar sonrasında ilgili kurumlara (Belediyelere) dağıtılmıştır. Bu açıdan mevcut 21 halı - kilimle ilgili aynı durum söz konusu olduğundan bu konu tekrar belirtilmemiştir. Buna göre de *Hereke Halıları*'nın Coğrafi İşaret başvurusu sahipliği Körfez Belediyesi'ne geçmiştir.

Fotoğraf 2: Hereke Mamulatı Saray Halısı Örneği (Dolmabahçe Sarayı Koleksiyonu)

1c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: *Hereke Tipi Halılar* adıyla Türkiye'nin pek çok yerinde *Hereke Halıları* dokutulmuş ve zamanla özellikle ipek halı üretiminde Diyarbakır ve Akşehir önemli gelişmeler kaydetmiştir. Yün halılarda da benzer şekilde Türkiye'nin pek çok yerinde *Hereke Tipi Halılar*

dokutulmuştur. Günümüzde “Hereke Halı ve İpekli Dokuma Fabrikası” bünyesinde hala üstün vasıflı “Saray Halıları” kategorisinde halılar dokunmaktadır. Günümüzde pazar değeri en yüksek olan (Antika halılar hariç) halı çeşididir (Özellikle Hereke İpek Halıları).

2. Simav El Halısı:

2a. Tarihi: Simav’da halıcılık diğer çoğu yöre halıcılığından farklı olarak esasında görece çok kısa bir geçmişe sahiptir. Simav’da sektörel manada halıcılık yaklaşık 1 asır önce başlamış fakat asıl gelişimi 1900’lerin ikinci yarısında yaşanmıştır. Yöredeki en önemli iş kolu olan tabakhanelerin kapanmasıyla halkın yeni bir iş koluna yönelme arayışı kapsamında halıcılık gündeme gelmiş olup 1959’da sadece 4 tane olan imalathane (Toplam 3.095 tezgâh) sayısı, 1989’da 205’e çıkmıştır (Tagi ve Arılı, 2011, 80). Fakat sonraları tezgâh sayısı ciddi ölçüde azalmış ve 1960’ta 3.065 olan tezgâh varlığı 2 sene sonra 1/3 oranında azalarak 2.085’e gerilemiştir (Tagi ve Arılı, 2011, 81). Bununla birlikte söz konusu tezgâhların çok azında *Simav El Halısı* dokunmaktaydı. Yörede 1930’lara kadar nispeten karakteristik diyebileceğimiz halılar dokunuyorken sonraları dışarıdan alınan desen ve kompozisyonlarla (Özellikle Isparta’dan) ortaya konan halılar, Isparta’nın başarısız birer taklidi görünümündeydi. Nitekim 1980’den itibaren de azalan *Simav El Halısı* üretimi günümüzde neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır.

2b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Teknik özellikler olarak 1996’da Coğrafi İşaret kapsamına alınan halının tescil belgesinde (18 x 24 kalite için) hav yüksekliği 12 – 16 mm., dm²’deki ilme sayısı 432, m²’de ilme ağırlığı 2.375 g. ve m² ağırlığı da 4.875 g. olarak belirlenmiştir. Türk düğümü tekniğiyle dokunan *Simav El Halısı*’nın atkısı ve çözgüsü pamuk, ilme ipliği ise yünden olmaktadır.

2c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Günümüzde *Simav El Halısı* üretimi söz konusu değildir. Halı mevcudiyeti sadece camilerden ve birkaç bağışçıdan alınan eski halılardan ibarettir. Sonuç olarak söz konusu halı için faaliyetin söndüğü tespit edilmiştir. Her ne kadar günümüzde halı dokumayı bilenler hala varsa da (Naşa Beldesi’ndeki gibi) ve yakın zamana kadar sipariş usulüyle halı dokuyor olsalar da günümüzde ticari manada bir üretim ve satış olmadığından sadece birkaç kişinin ara sıra yaptıkları dokumacılık başlı başına bir ticari faaliyet olarak değerlendirilemez. Coğrafi İşaret kapsamında ise başvuru sahipliği Sümer Halı A.Ş.’den Simav Belediyesi’ne intikal etmiştir. Fakat halı hazırda ortada olmayan bir ürün için Coğrafi İşaret uygulaması zaten uygun değildir.

3. Bünyan El Halısı:

3a. Tarihi: Genel olarak Bünyan’da dokumacılık tarihiyle ilgili kesin bilgiler bulunmamaktadır. Yörede önceleri kilim dokumacılığı ile başlayan faaliyet daha sonra yörenin gelişmesiyle beraber halıcılık faaliyetine de başlanmış ve en geç 18. yy.’da halı dokumacılığının yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Zamanla motiflerde ve kompozisyonlarda talepler doğrultusunda değişimler yaşanmış, günümüzdeki şekliyle dokunan *Bünyan El Halısı* ise son şeklini 1800’lerin sonu, 1900’lerin başında almıştır. Bir ihraç ürünü olarak ortaya çıkan bu halıların iplikleri İngiltere (Manchester)’den getirildiğinden Kayserili tüccarlarca bu halılar “Manchester Halısı” olarak adlandırılmaktaydı (Ayata, 1987, 41). Halılar çoğunlukla Kayseri üzerinden, Batı Anadolu’ya gönderilerek pazarlanmıştır. Son yıllarda çok sınırlı bir şekilde siparişler doğrultusunda dokumacılık yapılmaktadır.

3b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: *Bünyan El Halısı*’nın teknik özellikleri 1996’daki Coğrafi İşaret tescil belgesinde (36 x 42 kalite için) hav yüksekliği 5 – 6 mm., dm²’deki ilme sayısı 1.512, m²’de ilme ağırlığı 3.450 g. ve m² ağırlığı da 5.150 g. olarak belirlenmiştir. Yine bu halılar da Türk düğümü tekniğiyle dokunmaktadır. *Bünyan El Halısı*’nın ilk dönem örnekleri ile son dönem örnekleri arasında önemli farklılıklar söz konusu olup zamanla özgün desen ve kompozisyonlardaki bozulmalarla halının karakteristik özelliğinde ciddi bozulmalar olmuştur⁴.

3c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Geçmişte yörede çok yaygın olan halı dokumacılığı günümüzde ticari manada önemini büyük ölçüde yitirmiştir. Bünyan’da sadece sipariş üzerine zaman zaman dokumacılık yapılmakta olup yöre halkının kendi ihtiyacına yönelik veya ticari manada üretip satışını yapmak adına faaliyeti sürdürmedikleri tespit edilmiştir. Bu halının da Coğrafi İşaret kapsamındaki başvuru sahipliği Sümer Halı A.Ş.’den Bünyan Belediyesi’ne intikal etmiştir.

4. Yahyalı El Halısı:

4a. Tarihi: Genel olarak Kayseri, beri önemli bir halı dokuma ve halı ticaretinin merkezi olma özelliğini yakın yıllara kadar korumuştur. Hatta 18. ve 19. yy.’lar için Batı Anadolu’da İzmir nasıl ki halıcılık için önemli bir ticaret merkezi olmuşsa Kayseri’de İç Anadolu için aynı misyonu üstlenmiştir. Kayseri’nin İzmir’den önemli bir farkı ise burada aynı zamanda kimlik sahibi prestij halı ve kilimlerin de dokunuyor olmasıdır. Bunlardan biri de *Yahyalı El Halısı*’dır. Yahyalı’da halıcılığın kesin olarak ne zaman başladığı ile

4 *Bünyan El Halısı*’nın zaman içerisindeki gösterdiği değişim ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Aslı Seyhan, 2007, “Bünyan Halıcılığı”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 132, Ankara.

ilgili kesin veriler söz konusu olmamakla beraber eldeki halılardan en erken 19. yy.'da başlamış olabileceği anlaşılmaktadır (Öztürk, 2016, 280). Yörede 1900'lerin başlarından 1970'lere değin halıcılık önemini büyük ölçüde korumayı başarmışken (1975'te 40 - 45 bin dolayında tezgâh çalışmaktaydı) sonrasında diğer yörelerde de yaşanan belli başlı sorunlar nedeniyle burada da hızlı bir gerileme olmuş ve halıcılık ticari bir faaliyet olarak yöre ekonomisinden neredeyse tamamıyla çekilmiştir.

4b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Halıyı teknik özellikleri bakımından incelediğimizde (30 x 35 kalite için) hav yüksekliği 5 - 7 mm., dm²'deki ilme sayısı 1.050, m²'de ilme ağırlığı 2.900 g. ve m² ağırlığı da 4.070 gramdır. Atkısı, çözgüsü (Eriş) ve düğümü sadece yün ipliklerden oluşmaktadır. Çözgü ipleri genelde kırmızı veya siyah, atkı ise yünün doğal rengindedir. *Yahyalı El Halısı*'nda sarı, kahverengi, kırmızı, gri (Sırçanlı), yeşil ve mavi (Göğ) renkler hakimdir. Yakın yıllara kadar boyamada ceviz kabuğu, asma yaprağı, meşe palamudu ve narpuz gibi doğal malzemelerle boyanıyorken günümüzde halıcılıkla beraber yün boyama da kalmamıştır. Ortalama 2 m²'lik bir halı 45 günde dokunabilmektedir. Motifler açısından ise *Yahyalı El Halısı*'nın en karakteristik özelliklerinden birisi de bazı tasarımların bordürlerinde sıra sıra evlerin / binaların işlenmiş olmasıdır. Öte yandan eski halılar üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde özellikle 18. ve 19. yy.'a ait örneklerle daha yakın yıllara ait örnekler arasında ciddi bir sadeleşme söz konusudur. Nitekim Çelik (2014, 5)'te Yahyalı halıları üzerine yaptığı çalışmada bu tespitte bulunmuştur. İlk örneklerde Orta Asya halılarının etkisi ciddi manada korunmuşsa da zamanla Batı ve İran etkisi de halılarda etkisini göstermiştir.

Fotoğraf 3: Karakteristik *Yahyalı El Halısı* Örnekleri: Sağdaki Halı Bordürlerindeki Evler Dikkat Çekmektedir

4c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Taban halısı, yolluk, divan halısı, seccade, yastık, çuval ve heybe dokumalar yapılmıştır. Fakat günümüzde çoğu yörede olduğu gibi Yahyalı'da da el dokuması halı faaliyeti son bulmuştur. Yahyalı ekonomisi halıcılık temelli oluşturulmuş ve 1960'lara kadar böyle devam etmiştir. 2018 itibariyle yöredeki tek işletme, eski, daha önceden dokunmuş halıları toplayarak *Yahyalı El Halısı*'nı ticari hayatta canlı tutmaya çalışmaktadır. Yörede 1980'lerin sonu, 1990'ların başında 18.000 kadar dokuma tezgâhında yıllık 70 bin m² *Yahyalı El Halısı* dokunmaktaydı (Köşker ve Türkmenoğlu, 1992, 150). Ayrıca Develi ve Yeşilhisar'da da benzer özellikte halılar dokunmakta ve pazarlarda *Yahyalı El Halısı* adıyla satılmaktaydı. 2000'lerin başından itibaren yöredeki tezgâh sayısı 5.000'e gerilemiş ve yılda yaklaşık 20.000 m² halı dokunur hale gelinmişse de gerileme devam etmiştir. Nitekim zaten halıya olan ilgi azalmış ve talep düşmüşken, Çin mallarının da çok hızlı bir şekilde Türk pazarlarını istila etmesi yöre halıcılığını adeta çökertmiştir. Sonuç olarak da 2018 itibariyle faal tezgâh kalmamıştır. Günümüzde halının Coğrafi İşaret kapsamındaki başvuru sahipliği Sümer Halı A.Ş.'den Yahyalı Belediyesi'ne intikal etmiştir.

5. Sivas El Halısı:

5a. Tarihi: *Sivas El Halısı*'nın geçmişi 13. yy.'a kadar uzanmaktadır (Tezcan, 2007, 96). Yöredeki ilk örnekler Türk düğümü ile yapılmış olmakla beraber 19. yy. sonlarından itibaren İran düğümü (Sine) halılar da dokunmaya başlamıştır (Akpınar, 2003, 626). Tarihte çok önemli bir merkez olan Sivas'ta bu özelliğinden ötürü dokumacılıkta çok büyük bir çeşitlilik söz konusu olduğundan karakteristik bir *Sivas El Halısı*'ndan

öte Hereke'deki gibi genel bir "Sivas Halıları" ifadesi daha uygun olacaktır. Sivas'taki durum, Türk ve İran düğümleriyle ve Anadolu Selçuklularından günümüze değin Anadolu'nun pek çok yerinden halı çeşidinin toplandığı bir derleme halı merkezi olduğudur. Bunda da Sivas'ın geçmişte önemli bir ticaret merkezi olması ve pek çok yerden ticari malların el değiştirdiği bir konumda olması büyük ölçüde etkili olmuştur. Hatta halıcılık geçmişi konusunda Sivas'ı, İzmir ve Kayseri'ye benzetmek mümkündür. Nasıl ki Batı Anadolu'da dokunan tüm halılar Avrupa pazarlarında *İzmir Halısı* adıyla işlem görüyorduyorsa, İç Anadolu'da da Kayseri önemli bir halı pazarı merkeziydiyse, Sivas halıcılığının gelişimi de buranın önemli bir ticaret merkezi olmasından kaynaklanmaktaydı. Fakat zaman içerisinde Sivas'ta da halıcılık büyük ölçüde gerileme göstermiştir. Yakın yıllara değin dokunan halılar, ilk örnekleriyle kıyaslandığında henüz 1970'lerde özgün karakterini yitirmeye başlamıştır.

5b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Esasında Sivas'ta tek bir halı tipinden bahsetmek mümkün değildir. Akpınar (2003, 629)'ın da dikkat çektiği gibi başlı başına tek bir "Sivas Halısı" olarak işaret edilebilecek özgün bir halı tipi söz konusu değildir. Sivas'ta Zara Halısı, Şarkışla Halısı, Gürün Halısı ve Kangal Halısı gibi her biri ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken halılar söz konusudur. Öte yandan bu değerlendirme ekseri Sanat Tarihi ve Folklor açısından olabilir, zira yörelerde faal olarak söz konusu halıların dokuyuculuğu neredeyse kalmamıştır.

Coğrafi İşaret dosyasında *Sivas El Halısı* için belirtilen teknik özelliklere baktığımızda (50 x 50 kalite için) hav yüksekliği 4.5 - 5 mm., dm²'deki ilme sayısı 2.500, m²'de ilme ağırlığı 3.250 g. ve m² ağırlığı da 4.645 gramdır. Çoğu halıya kıyasla kısa havlı olan *Sivas El Halısı*, aynı zamanda sıkı dokunan bir halıdır. *Sivas El Halısı*, kullanılan renkler açısından kırmızı ve mavi başta olmak üzere siyahtan sarıya kadar 10 - 12 kadar rengin kullanıldığı bir halı çeşididir. Öte yandan dokumalarda kontrast çok fazla olmayıp genellikle yumuşak renk geçişleri söz konusudur. Ayrıca Sivas'ta da karakteristik özellikte "Şal Halıları" bulunmakta olup hala sınırlı da olsa üretilmektedir. Yörede *Tebriz Halıları* (İran Halısı) da dokunmakla birlikte İran düğümüyle yapılmış değişik halı çeşitleri de bulunmaktadır.

5c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Sivas'ta dokunan halılar taban halısı, duvar halısı, yolluk, seccade, heybe ve minder / makat yastığı olarak kullanılmaktadır. Geçmişle kıyaslandığında Sivas'ta halıcılık dramatik bir gerileme göstermiştir. Günümüzde cezaevi bünyesinde ve özel siparişler yoluyla yöredeki dokuyu kadınlara halı dokutulmakla beraber ticari manada önemi büyük ölçüde kaybolmuştur. *Sivas El Halısı*'nın Coğrafi İşaret kapsamındaki başvuru sahipliği Sümer Halı A.Ş.'den Sivas Belediyesi'ne geçmiştir.

6. Taşpınar El Halısı:

6a. Tarihi: İç Anadolu'da halıcılığın en yoğun ve de önemli olduğu merkezin bir parçası olarak Aksaray'da da bu alanda köklü bir halıcılık geçmişi olduğunu net bir şekilde ifade etmek mümkündür. Arap Seyyah İbn Said'in Aksaray ile ilgili olarak; "Bu şehirde güzel yün halılar imal edilmektedir" ifadesi yöre halıcılığının mazisi ve karakteristik kimliği açısından önemli bir kanıttır (Deniz, 2002, 925). Yöre halıcılığının çok köklü bir geçmişi bulunmakla birlikte eski örneklerden çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Yöre halılarıyla ilgili 1869 - 1870 tarihli 2. Konya Salnamesi'nde Aksaray'da dokunmakta olan iyi kalitede halılara dikkat çekilmesi mevcut şartlarda halılarla ilgili en eski tarihi vesikadır (Yalazkan Gür, 1995, 20; Kılıç Karatay ve Oyman, 2017b, 395). Esasında günümüzde Taşpınar, Konya'nın Cihanbeyli ilçesine bağlı bir Mahalle olmakla beraber Aksaray sınırına çok yakın olan bu yerle birlikte Aksaray'da da söz konusu halı geçmişten beri yaygın bir şekilde üretilmektedir. Genel olarak halıcılıkta Konya'nın bir merkez halini alması Karaman, Aksaray ve Nevşehir gibi çevre vilayetleri de etkilemiştir. Konya halılarının çok geniş bir alanda tanınırlığında ise XIII. yy.'da Anadolu'daki kervanyollarının başkent Konya'da birleşiyor olması önemli bir faktör olmuştur (Tuncer, 2007, 35; Günel, 2010, 135). Sonuç olarak söz konusu geniş bir alanda birbiriyle büyük ölçüde benzer ya da etkileşime uğramış halılar yaygın bir şekilde dokunmaktadır. Yörede özellikle 1960 - 1980'ler arasında oldukça önemli bir ekonomik faaliyet olan halıcılık 1980'lerden sonra önemli ölçüde gerilemişse de günümüzde görece çoğu yöredekinden daha yoğun bir halı dokumacılığı söz konusudur.

6b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: En önemli karakteristik olarak Hasandağ'ın eteklerinden toplanan ve yöre halkının sey taşı / kara taş adını verdikleri malzemeye boyanan yünlerle dokumanın yapılıyor olması öne çıkartılmaktadır. Sey taşı; Hasandağ'ın eteklerinden toplanan bir taş olup diğer kök boyalar ve kaya tuzu ile kazanlarda kaynatılarak yünler boyanır ve bu sayede yünlerin renginin solmadığı ve de parlak kaldığı belirtilmiştir. Dokumada kullanılacak yünler için ilk olarak kırkılan yünler, yıkanır ve eğrildikten sonra kazanlarda samanlarla kaynatılarak sarı (Soluk sarı), asma yaprağı ve sey taşı ile yeşil, yavşan ve tetra (Duman ağacı) ile sarımsı yeşil (Yöre halkı pelit rengi demektedir), yavşan ve ölmez otundan gri ile nar kabukları ve vişne yapraklarından elde edilen renkler kullanılmaktadır. Bununla birlikte *Taşpınar El Halısı* için Anadolu'nun çoğu yerinde olduğu gibi hakim renk kırmızı / bordo ve lacivettir (Mavinin her çeşit tonu). *Taşpınar El Halısı* için Coğrafi İşaret dosyasında belirtilen teknik özelliklere

baktığımızda (30 x 35 kalite için) hav yüksekliği 5 - 7 mm., dm²'deki ilme sayısı 1.050, m²'de ilme ağırlığı 2.900 g. ve m² ağırlığı da 4.070 gramdır. Halıların atkısı, çözgüsü ve ilmelerinde yün iplikler kullanılmaktadır. Türk düğümü tekniği ile dokunan halılarda başlıca motifler arasında; çivil göbek, ak göbek, taban göbek, çapur ayak, gül ayak, bayrak ve sandık sayılabilir. Halının önemli bir karakteristiği de iç içe geçmiş olan bordürlerinin bulunuyor olmasıdır. Taşpınar El Halısı için de eskitme çok önemli ve aranan bir özelliktir. Bu açıdan halılar türlü şekillerde eskitme yöntemlerine tabi tutulmaktadır.

6c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Taşpınar El Halısı'nın en yaygın kullanım şekli taban halısı ve seccadedir. Standart ölçüler dahilinde tasarlanan dokumalar; taban halısı (2.10 x 3.20 m.), minder (50 x 55 cm.), yastık (1.25 x 45 - 50 cm.), seccade (75 - 80 x 1.25 - 1.30 cm.), heybe yanı sıra çanta, çeşitli süs eşyalarıdır. Son yıllarda Taşpınar El Halısı'na olan talep artmış ve siparişlere güçlükle yetişilebilir hale gelmiştir. Bu açıdan sektör kısa ve orta vadede umut var görünmektedir. Coğrafi İşaret başvuru sahipliği Sümer Halı A.Ş.'den Taşpınar Belediyesi'ne geçmiştir.

Fotoğraf 4: Taşpınar Halısı Dokuma Aşamasından ve Tamamlanmış Halinden Görünümler

7. Kars El Halısı:

7a. Tarihi: Kars, Ardahan, Çıldır ve Iğdır genel olarak dokumacılığın çok önemli olduğu aynı zamanda karakteristik halı ve kilimlerin ortaya konduğu sahalardır. Orta Asya ve Kafkas dokumalarının izlerini taşıyan kirkitli dokumalar yakın yıllara değin büyük ölçüde bozulmadan varlığını korumuştur. Öte yandan Kars dışında dokunan Kars El Halısı'nda yeni dokundukları yerlerdeki alışkanlıklarla birtakım yozlaşmalar söz konusu olmuş ve salt "Kars" kavramının pazarlarda halı konusunda iyi bir imaj sahibi olmasından bu gibi ilginç tasarımların ortaya konduğu bilinmektedir. Konuyla ilgili olarak henüz 1990'ların başlarındaki Kayıpmaz ve Kayıpmaz (1994, 262)'in:

"Niğde'nin veya Aksaray'ın, Selçuklular döneminden itibaren günümüze getirdiği çok geleneksel halılar yerine 'Niğde Kars'ı' gibi bir acayipliği literatürlerimize geçirmekte tereddüt etmiyoruz. Kars halıları sadece Kars'ta üretilir diye bir genelleme yapmak da hatalı bir yaklaşım olacaktır şüphesiz. Ancak Kars halıları desenleri ve dokusu, ticari olarak satış şansını artırıyor diye Konya Kars'ı, Niğde Kars'ı veya Dinar Kars'ı diye karakter değişimine giderek Kars geleneğini yozlaştırmaya da hakkımızın bulunmadığı gerçeğini görmek zorundayız."

ifadeleri, esasında Coğrafi İşaret kapsamında kabul edilemeyecek fakat ne yazık ki günümüzde de geçerliliğini sürdüren talihsiz durumu net bir şekilde özetlemektedir. Sonuç olarak 2018'i geride bıraktığımız şu günlerde gerçekten de çoğu halıda olduğu gibi karakteristik Kars El Halısı bulmak adeta kıymetli bir taş bulmak kadar güçleşmiş, bunun aksine pazarlarda ise kolay bir şekilde Kars El Halısı olduğu iddia edilen (!) halılar varlığını sürdürmektedir.

7b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Türk düğümü tekniğiyle dokunan Kars El Halısı'nın atkısı, çözgüsü ve ilmeği yündendir. Halının Coğrafi İşaret tescil dosyasında belirtilen teknik özellikleri (22 x 28 kalite için); hav yüksekliği 10 - 14 mm., dm²'deki ilme sayısı 616, m²'de ilme ağırlığı 3.150 g. ve m² ağırlığı da 4.450 g. şeklindedir.

7c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Çoğu yerde olduğu gibi Kars'ta halıcılık gerilemiş olmakla beraber kırsal kesimde siparişlere yönelik dokumacılık hala devam etmektedir. Coğrafi İşaret başvuru sahipliği Sümer Halı A.Ş.'den Kars Belediyesi'ne geçmiştir.

8. Kula El Halısı:

8a. Tarihi: Kula, Batı Anadolu halıcılığının önemli merkezlerinden birisidir. En eski örneklerinin 17. yy.'a ait olduğu (Tozun, 2014, 319) bilinen bu halıların 19. yy.'a kadar karakteristiğini büyük ölçüde koruyarak gelmesinin ardından, sipariş üzerine artan taleplere karşılık verme noktasında 19. yy. sonu - 20.

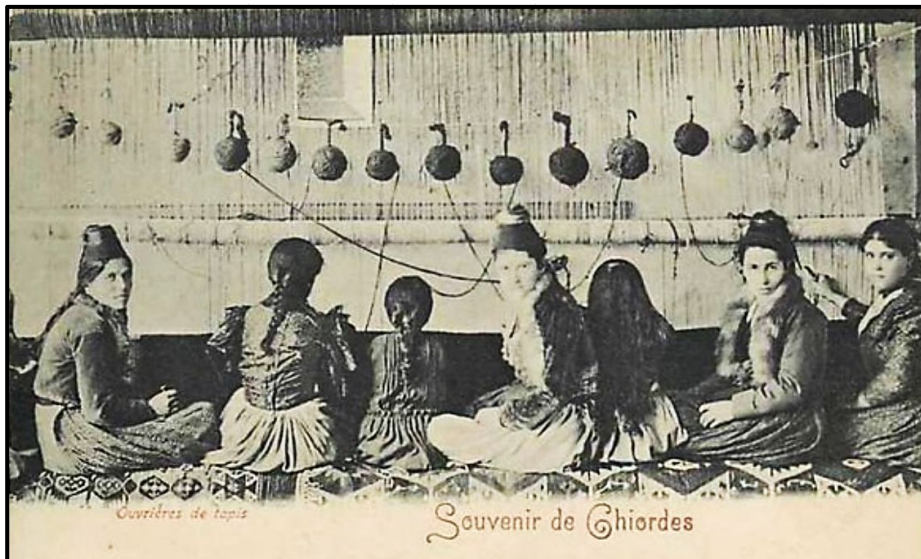
yy. başlarından itibaren yozlaşmalar gözlenmektedir. Kula, esasında seccade üretimiyle (Seccade tipi halı) adını duyurmuş olup bu anlamda *Gördes Seccadesi* ile büyük benzerlikler sergilemektedir (Aslanapa, 1993, 356). 19. yy.'dan itibaren yörede Kula – Gördes sentezi seccadeler dokunmaya başlamış ve başka çoğu yerde de bu sentez taklit edilmiştir (Tezcan, 2007, 93). Sonrasında ise dış pazara yönelik üretimlerde taban halısı ve yolluk ölçeğinde de halıların dokunmasına başlanmıştır. *Kula El Halısı* en büyük dönüşümü 1950' de yaşamış ve söz konusu devrede kök boyalarla yapılan yün boyama büyük ölçüde terkedilmiş, ağırlıklı olarak Gördes etkisi altında kalınmaya başlanmıştır (Aygaz ve Etikan, 2014). Önceleri Kula'da da özgün tasarımlar söz konusuyken son dönem *Kula El Halısı*'da saray halıları olarak nitelendirilen halı grubuna ait motifler ağırlık kazanmıştır.

8b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Genel olarak Gördes dokuması halı ve seccadeler ile çok büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Birbirine çok yakın olan bu iki dokuma merkezinin türlü açılardan birbirinden etkilenmesi de olağan bir durumdur. Halıların en önemli karakteristiği olarak 5 ila 10 arasında değişen içleri bezemeli çerçeveleri öne çıkmaktadır. Bu tipte olan dokumalar da "Çubuklu Kula" olarak bilinmektedir. Hakim renkler kırmızı ve sarının tonları başta olmak üzere mavi, yeşil ve beyaz da tali renkler olup koyu renkler ise çok nadir kullanılmaktadır. Yörede "Kömürcü Kula" olarak adlandırılan bir diğer çeşit ise zeminin kahverengi, bordo renklerle dokunduğu bir diğer karakteristik halı çeşididir. Halının Coğrafi İşaret tescil dosyasında belirtilen teknik özellikleri ise (30 x 50 kalite için); hav yüksekliği 7 - 10 mm., dm²'deki ilme sayısı 1.500, m²'de ilme ağırlığı 3.950 g. ve m² ağırlığı da 5.400 g. olarak belirtilmiştir. Türk düğümü tekniğiyle dokunan halıların atkısı, çözgüsü ve ilmeği yündendir. Seccade temelli olan Kula dokumacılığında buna bağlı olarak hakim tasarım tek ve çift mihraplı halılardır. Bununla beraber göbekli ve serpme desen halılar da dokunmaktadır.

8c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Yöre halılarının ortaya çıkışı esasında seccade tipi halılarken zamanla taban (Kelle) halıları üretimi de yaygınlaşmıştır. Kula'da pek çok yörede olduğu gibi halı dokumacılığı çok ciddi ölçüde gerilemiştir. Kula'da 1930'ların başında 1.500 tezgahta halı dokunuyorken (Şevket Süreyya, 1934, 39), özellikle son 10 yılda yörede sadece 1 tane atölyede sipariş oldukça dokuma yapılmakta olup bunun dışında (Kırsal kesim de dahil olmak üzere) Kula El Halısı dokumacılığı yapılmamaktadır. Bu noktada genel manada Kula halıcılığı için de sönme noktasına gelmiştir denilebilir. *Kula El Halısı*'nın Coğrafi İşaret başvuru sahipliği Sümer Halı A.Ş.'den Kula Belediyesi'ne devredilmiştir.

9. Gördes El Halısı:

9a. Tarihi: Yörede özellikle 16. ve 19. yy. arasında yöre halıları en parlak dönemini yaşamış ve ünü ülke sınırlarını aşmıştır (Avşar, 2013: 310). Özellikle dokunan seccadelerle büyük ün kazanmış olan Gördes, 18. ve 20. yy.'lar arasında büyük ölçüde halı ihracatı yapmaktaydı (Tezcan 2007: 93). *Gördes El Halısı* için Küçükerman (1990: 29)'ın aktardığı şu bilgi söz konusu halının değerini ve özelliğini ortaya net bir şekilde koymaktadır; "Bir iki asır evvel Gördes'te dokunan halılar, yalnız Anadolu'nun başka yerlerinde dokunan halılardan üstün olmakla kalmayıp, aynı dönemde İran'da dokunan en üstün halılarla yarışacak güzelliktedir. Hatta bazılarına göre İran halılarından daha yüksek bir kıymet bile taşırlar." Gerçekten de bu ve benzeri pek çok ifadeye *Gördes El Halısı* ile ilgili çalışmalarda ve tarihi vesikalarda sıkça tesadüf edilmektedir ki, bu da halıların kalite ve estetik değeriyle ilgili olarak genel geçer bir kanatın oluştuğunu göstermektedir. Öte yandan gerek literatür gerekse halıcılık alanındaki uzman görüşlerinden hareketle son dönem *Gördes El Halısı* için aynı değerden bahsedebilmek mümkün değildir. Zaman içerisinde tamamıyla ticari kaygılarla ve eski örneklerine kıyasla daha düşük kalitede halılar ortaya konmaya başlamıştır.

Fotoğraf 5: Gördes Halısı Dokuyan Kızlar (Osmanlı İmparatorluğu Son Dönemleri)

Gördes'te halıcılık geçmişten beri çok önemli bir yere sahip olup bu sayede yöre, genel olarak Türkiye'de halı konusunda en önemli merkezlerden birisi olmuştur. Öyle ki halıcılıktaki belli başlı düğüm tekniklerinden "Türk Düğümü" olarak bilinen (Çift düğüm) teknik yaygın bir şekilde "Gördes Düğümü" olarak da adlandırılmaktadır.

9b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Halının temel özelliklerinden biri genel olarak Türk halıcılığının temel karakteristiği olan düğüm tekniğine de adını vermiş Türk düğümü / Gördes düğümü tekniğiyle dokunuyor olmasıdır. Halının Coğrafi İşaret tescil dosyasında belirtilen belli başlı teknik özellikleri ise (30 x 35 kalite için); hav yüksekliği 5 - 7 mm., dm²'deki ilme sayısı 1.050, m²'de ilme ağırlığı 2.900 g. ve m² ağırlığı da 4.070 g. şeklinde sıralanmıştır. Atkı, çözgü ve ilmede yün ipliğin kullanıldığı halılar ekseri seccade boyutlarında dokunmakta ve bu nedenle de seccade tipi halıların temel motifi olan mihraplı kompozisyona göre dokunmaktadır. Bununla birlikte *Gördes El Halısı* motiflerinde zengin bir çeşitlilik söz konusu olup bunlar içerisinde elmalı, muskalı, kandilli, avizeli, göbekli ve çilli en yaygın olanlarıdır.

9c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Gördes'te de tıpkı Ladik'teki gibi dokumalar arasında özellikle seccadeler çok özel bir yere sahiptir. Tasarlanan kompozisyona ve motiflerine göre "Sütunlu Gördes" en bilinen ve popüler seccade çeşidi olup ayrıca "Barok Gördes" in de özel bir yeri vardır. Seccadeler dışında taban halıları ve divan halıları da başlıca dokumalar arasındadır.

Fotoğraf 6: Tipik Gördes El Halısı Örneği⁵

Gördes'te 1930'ların ilk yarısında 700 kadar tezgâhta halı dokunuyorken (Şevket Süreyya, 1934: 39), günümüzde ilçede 250 kadar dokuyucu, işletmelerin (Farklı iller ve ülkelerden) siparişleri doğrultusunda halı dokumayı sürdürmektedir. Faaliyet Güneşli, Deliçoban, Şeyhyayla, Dalkır ve Salur'da yoğunlaşmış olup birkaç faal tezgâhta da Gördes ilçe merkezinde bulunmaktadır.

Gördes El Halısı için "Ulusal Kırsal Ağ (Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı-Kırsal Kalkınma Programı)" çerçevesi dahilinde halıcılığı yeniden canlandırma adına girişimlerde bulunmaktadır. Coğrafi İşaret durumuyla ilgili olarak son düzenlemeye göre de *Gördes El Halısı*'nın Coğrafi İşaret başvuru sahipliği Sümer Halı A.Ş.'den Gördes Belediyesi'ne geçmiştir.

10. İnce Isparta (Hasgöl) El Halısı:

10a. Tarihi: Isparta'da halıcılığın ilk olarak ne zaman ve kimler tarafından başlandığı ile ilgili farklı görüşler söz konusu olup Hamitoğulları Beyliği (1280 - 1391) ile başladığı görüşü yanı sıra Yörükler tarafından zaten basit tezgâhlarda dokunan halı ve kilimlerin zamanla şehirli halk tarafından dokunmaya başlamasıyla geliştiği fikri de söz konusudur (Işık ve Ark., 1992, 523). Öte yandan Isparta'da halıcılığın Hamitoğulları Döneminde gelişmiş olması zayıf bir ihtimaldir. Nitekim halıcılığın Anadolu'nun pek çok

5 1. Milletlerarası Türk Halı Kongresi, 7 - 14 Ekim 1984.

yerinde Anadolu Selçuklu Devleti (1075 - 1308) zamanında küçük veya büyük çaplı olarak sektörleştiği bilinmektedir. Günümüzdeki manada bir sektörleşme ise çok daha sonraları 1891'de Mutasarrıf Babanzade Mustafa Zihni Paşa'nın girişimleriyle olmuş ve bu sayede karakteristik "Isparta Halısı" belli standartlara göre üretilmeye ve pazarlanmaya başlamıştır (Işık ve Ark., 1992, 523; Sakarya; 1992, 542). Kısa ömürlü olan bu girişimin ardından Akşehirli Hacı Efendi'nin yöredeki tezgahları ıslah edip yeniden organize bir halıcılık faaliyetini başlatmayla görevlendirilmesi sonrasında İzmir'deki girişimcilerle (Ispartalıoğlu Agop ve Oğulları) beraber "Şark Halı Kumpanyası" kurulmuştur (Barışta, 1994, 54). Cumhuriyetin ilanını takiben yörede devlet desteği ile halıcılığın başlı başına bir sektör haline getirilmesi için önemli girişimlerde bulunulmuştur. Bunların başında da halıcılığın temel girdisi olan iplik fabrikasının kurulması gelmektedir. Sermaye sıkıntısı nedeniyle 1943'te "Isparta Yün İpliği ve Halı Dokuma Müessesesi" olarak Sümerbank bünyesindeki 14. işletme olarak faaliyetini sürdürmüştür. Daha sonra 1989'da Sümerbank Holding A.Ş. adı altında "SÜMERHALI, Halıcılık El Sanatları Sanayii ve Ticaret A.Ş." adı altında üretimine devam etmiştir. Yöre halılarının uzun yıllar içerisinde kazanmış olduğu şöhret sayesinde zaten pazarları hazırken turizm ve ticaret faaliyetlerindeki gelişmeyle Isparta halıcılığı 1970'lere kadar yöre ekonomisindeki değerini korumayı başarmıştır. Öte yandan bu tarihten itibaren yavaş yavaş gerileyen sektör, 1990'larda taklit ve de kalitesiz halılarla, 2000'lerde de Çin menşeli halılarla çok büyük ölçüde gerilemiştir.

10b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Türkiye'nin en tanınmış, karakteristik halılarından olan *İnce Isparta (Hasgül) El Halısı* özellikle kullanılan ve renk ve motifleriyle kendini belli etmektedir. *Isparta El Halısı* ya da *Hasgül El Halısı*'nda, pastel renklerin hakim olduğu ve renkler arasında çok yumuşak geçişlerin yapıldığı dokumalar yanı sıra açık ve koyu renklerin bir arada kullanıldığı halılar ve manzara / pano desenli halılar da bulunmaktadır.

Coğrafi İşaret tescil dosyasında halıyla ilgili (28 x 30 kalite için); hav yüksekliği 8 - 10 mm., dm²'deki ilme sayısı 840, m²'de ilme ağırlığı 3.400 g. ve m² ağırlığı da 4.750 g. şeklinde teknik özellikleri sıralanmıştır. *İnce Isparta (Hasgül) El Halısı* için ilme ipi yün, atkı ve çözgüsünde ise pamuk kullanıldığı belirtilmiş olmakla beraber söz konusu halı için kullanılan tüm iplerin yün olması gerekmektedir. Bu halı da Türk düğümü tekniğiyle dokunmaktadır.

10c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Ekseriyetle taban halısı olarak kullanılan *İnce Isparta (Hasgül) El Halısı*'nın bazı çeşitleri ise "Manzaralı Halılar" kapsamında dokunmuştur. *Hasgül El Halısı* ya da *Isparta Yün El Halısı* olarak adlandırılan halı çeşidi de ne yazık ki çoğu yöredeki karakteristik halılar gibi kaybolma noktasına gelmiştir. Isparta'daki el halıcılığının durumunu seçilmiş yıllar itibarıyla değerlendirdiğimizde tablo 2'de de görüldüğü üzere özellikle 1970'ler yöre el halıcılığı için çok parlak bir dönem olmuştur. Önceki yıllara kıyasla tezgâh ve dokunan halı miktarı birkaç katına çıkmış, hatta 1978'de halı üretimi 2 milyon m²'yi aşmıştır. Fakat 1980'lerde ise çok hızlı bir gerileme ve istikrarsızlık söz konusu olmuş, ilde 1986'da 538.885 m², 1990'da ise 12.000 tezgâhta, 30.000 dokuyucu tarafından 550.000 m² Isparta Halıları dokunmuştur (Tablo 2). Isparta'da 2000'lerle birlikte yöre halıcılığı (El dokuması halılar için) iyice gerilemiş ve üretim 70 - 80 bin m² ile sınırlı kalmışsa da 2010'dan itibaren artık birkaç üretici tarafından dokunan halı için 2016'da yerel basında dokumanın bittiği haberleri yer almıştır. Günümüzde Isparta'da birtakım kimselerce (Antikacılar, koleksiyonerler, iyi veya kötü niyetli kimselerce) vatandaşların ellerindeki halılar toplanmakta (Çok düşük meblağlara satın alınarak) ve kültürel bir değer tamamiyle kaybolma noktasına gelmiş olmaktadır.

Tablo 2: Seçilmiş Yıllar İtibarıyla Isparta'daki Halıcılık Faaliyetiyle İlgili Değerler

Yıllar	Tezgâh Sayısı	Dokuyucu Sayısı	Üretim (m ²)
1924	2.450	7.350	106.100
1950	5.928	12.870	186.000
1958	13.363	28.000	453.673
1972	43.500	93.700	1.750.000
1978	44.000	100.000	2.150.000
1982	35 - 40 bin	80.000	1.200.000
1983	30 - 35 bin	80.000	1.700.000
1985	30.000	70.000	1.633.000
1987	20.000	50.000	700.000
1988	20.000	50.000	1.250.000
1989	20.000	50.000	500.000
1990	12.000	30.000	550.000

Kaynak: Sakarya, 1992, 546; Isparta Valiliği, 2018.

İnce Isparta (Hasgöl) El Halısı için günümüzde ticari manada üretilmiyor olmasını müteakip bu ve benzeri pek çok halı için akla gelen soru “Mat Haber”in, 22 Şubat 2016 tarihli “Isparta’ya elem veren son hatıralar da satışta” başlıklı haberinde şu şekilde dile getirilmiştir;

“Coğrafi İşaret ne olacak? ‘Sümer Halı’ Markası satışta... 21.06.1996 tarihinde ‘İnce Isparta Hasgöl El Halısı’ ismi ile çok önemli olan bir güç alınmıştı: Coğrafi İşaret... Şu an İnce Isparta Hasgöl El Halısı üretilmiyor. Ancak Coğrafi İşaret gücü ile korunuyor. Peki, İnce Isparta Hasgöl El Halısı’na ve Coğrafi İşarete ne olacak?”⁶

Esasında söz konusu ifade genel manada hemen hemen halı ve kilimlerin tamamına takını için geçerli bir sorudur. Sümer Halı’nın mevcut durumundan ötürü de *İnce Isparta (Hasgöl) El Halısı*’nın Coğrafi İşaret başvuru sahipliği Sümer Halı A.Ş.’den Isparta Belediyesi’ne devredilmiştir. Fakat bu devrin ne gibi bir etkisi veya işlerliği olacağı muammadır. Bununla ilgili detaylı bilgiler bölüm değerlendirmesinde izah edilmiştir.

11. Bergama El Halısı:

11a. Tarihi: Yöre halıları için de ilk örnekler bir tarafa genel olarak saray halıları ve Türkiye’nin farklı yerlerinden halıların etkisi altında bir gelişim olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ilk dönem örnekler (Özellikle 17. ve 18. yy. halıları için) daha karakteristik örneklerin söz konusu olduğu belirtilebilir. Öte yandan günümüze ulaşan en eski örnekler 16. yy.’a aittir (Aslanapa, 1987, 134).

11b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: *Bergama El Halısı*’ndaki zengin desen ve kompozisyon da İzmir gibi önemli bir ticaret merkezine yakınlık ve de tüm Batı Anadolu halılarının burada toplanıp dünya pazarlarına yayılması Bergama için büyük bir veri bankası vazifesi göstermiştir. *Bergama El Halısı*’nın Coğrafi İşaret dosyasında 32 x 40 kalite halı için hav yüksekliği 7 – 10 mm., dm²’deki ilme sayısı 1.280, m²’de ilme ağırlığı 2.950 g. ve m² ağırlığı da 4.600 g. olarak belirtilmiştir. Halının atkısı, çözgüsü ve ilmesi için yün iplikler kullanılmakta olup bu halı da Türk düğümü tekniğiyle dokunmaktadır. Halılarda hakim olan stilize geometrik desenler yanı sıra belli dönemlerde hayvan motiflerinin öne çıktığı görülmektedir.

11c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Taban halısı ve yolluk ağırlıklı kullanılan *Bergama El Halısı*, özellikle yer yaygısı olarak tercih edilmiştir. Günümüzde diğer yöre halılarından görece daha iyi durumda olan *Bergama El Halısı* da sadece birkaç tezgâhta ve ekseri siparişe yönelik üretilmektedir. Yörede halıyla beraber kilim dokumacılığı da yapılmaktadır. Bu halının Coğrafi İşaret başvuru sahipliği ise Bergama Belediyesi’ne devrolunmuştur.

12. Milas El Halısı:

12a. Tarihi: Milas’ta XVI. yy.’da seccade dokumalarının yapıldığı bilinmekte olup halıcılık olarak sektörleşme ise XVI. yy.’ın sonlarında ve XVII. yy.’ın başlarında başlamış ve zaman zaman kesintilere uğramakla beraber günümüze değin ulaşmıştır (Deniz, 2006, 213; Etikan ve Ölmez, 2013, 1). Günümüze ulaşan en eski *Milas El Halısı* örnekleri XVIII. yy.’a ait olanlardır. En eski Milas halıları ile günümüzde dokunan *Milas El Halısı* arasında renk, desen ve kompozisyon açısından çok büyük farklar bulunmaktadır. Yine ilk örnek Milas halılarında sadece yün iplikler kullanılıyorken zamanla yünün yerini atkı ve çözgüde pamuk iplikler almıştır.

12b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Halıların atkısı, çözgüsü ve düğümleri yün ipliklerdendir. Geçmişte *Milas El Halısı* için kök boyalar kullanılmakla beraber sonraları sentetik boyalarda kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde ise çoğunlukla dokumacılık için gerekli olan iplikler hazır temin edilmektedir. Halının belli başlı özellikleri Coğrafi İşaret dosyasında (26 x 40 kalite için) hav yüksekliği 7 – 8 mm., dm²’deki ilme sayısı 1.040, m²’de ilme ağırlığı 3.950 g. ve m² ağırlığı da 5.500 g. olarak belirtilmiştir. Halının her bölümünde yün iplikler kullanılmakta olup Türk düğümü tekniğiyle dokunmaktadır. *Milas El Halısı*’nın hakim renkleri başta mavi, kırmızı, gri olmak üzere sarı, yeşil, kahverengi ve siyahtır.

Milas El Halısı çeşitleri içerisinde yöre halkının “Direkli Milas” dediği halı çeşidi, kullanılan hayat ağacı motifinden bu ismi almaktadır. Günümüzde en yaygın olan ve karakteristik halı çeşidi “Ada Milas” ise *Milas El Halısı* içerisinde en tanınanıdır. Yöre halıları içerisinde özel bir çeşit olan “Karacahisar Göbeklisi” olarak adlandırılan madalyonlu halı ise neredeyse artık dokunmamaktadır.

12c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Halı, yolluk, seccade, divan örtüsü şeklinde dokunan halılar günümüzde az sayıda ve çoğunlukla da taban halısı olarak dokunmaktadır. En güzel örnekler Bozalan ve Karacahisar Mahalleleri’nde ortaya konduğundan yörede *Bozalan Halısı* ve *Karacahisar Halısı* olarak da bilinmektedir. Bunlardan genel olarak en üstün vasıflı *Milas El Halısı* örnekleri Bozalan’da ortaya konmakta olup günümüzde Karacahisar’da dokumacılık kalmamıştır. Öte yandan genel olarak Milas, Bodrum ve Fethiye’de uzun yıllar karakteristik halılar dokunmaya devam etmiş, günümüzde de birkaç köyle sınırlı

6 Haberin detayı için bkz. <http://www.mathaber.com/haber-Isparta-ya-elem-veren-son-hatiralar-da-satista-6648.html> (Son erişim: 27.09.2019).

kalsa da bu faaliyet sürmektedir. Özellikle Bodrum'a bağlı Karaova Mahallesi'nde dokunan halılar *Karaova Halıları* adıyla da tanınırlık kazanmışsa da bunlar nitelik olarak *Milas El Halısı*'ndan daha düşük kalitededir.

Yörede 1950'lerden sonra gerileme eğilimine giren halı dokumacılığı, 1960'lardan itibaren kurslarla yeniden canlandırılmaya çalışılmış ve kısmen de başarılı olunmuştur. Milas'ta 1990'ların başlarında 3.000 kadar hanede dokunan *Milas El Halısı* günümüzde ne yazık ki mevcut 10 kadar köyde yılda sadece 10 ila 15 kadar halı üretimi yapılmaktadır. 2018 itibarıyla Milas'ta perakende olarak m² satış fiyatı 300 - 400 TL. arasında değişmekte olup buna göre de dokuyucuların beklediği kazancı da elde edememesinden ötürü üretimi çok ciddi ölçüde gerilemiştir.

Milas El Halısı için Ticaret ve Sanayi Odası ve Halk Eğitim Merkezi iş birliği ile 2019 yılından başlayarak geleneksel olarak dokumacılık yapılan yörelerde atkı, çözgü ve düğüm iplikleri dağıtımına başlanmış ve 2019 ortası veya en geç sonu gibi de dokunmuş halıların mezat usulü satışı gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Halının Coğrafi İşaret revizyonu ile birlikte başvuru sahipliği Milas Ticaret ve Sanayi Odası'na geçmiştir.

13. Döşemealtı El Halısı:

13a. Tarihi: Yörede halıcılığın Teke Yörükleri tarafından başlatılan bir zanaat olduğu fikri yaygındır. Döşemealtı - Kovanlık merkezli olarak ortaya konan halılar, bu nedenle *Kovanlık Halısı* olarak da bilinmektedir. Karakoyunlu aşiretinin kışlak olarak kullandığı Kovanlık'ta, 17. yy.'da dokunmaya başlanan halılar çok sonraları (1960'larda) "Döşemealtı Halısı" adını almıştır (Seyirci, 1994, 404). *Döşemealtı El Halısı*, taklit ürünlerin yıpratıcı etkisinden ilk ve de en fazla etkilenen halılar olmuş ve 1990'ların ortalarından itibaren çok ciddi bir gerileme yaşamıştır.

13b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Türk düğümü tekniğiyle dokunan bu halıların en önemli karakteristiği ise eskitme halıların çok değerli olmasından ötürü bilerek eskitilmesidir. Bunun için de yakın yıllara kadar "Halı Tarlaları" denen sahalarda halılar hasat sonrasında tarlalara serilerek güneş altında bekletilerek eskitilmekteydi. Bu sayede de halıların renkleri daha soluk bir hal almaktadır.

Coğrafi İşaret dosyasında 24 x 30 kalite *Döşemealtı El Halısı* için hav yüksekliği 7 - 8 mm., dm²'deki ilme sayısı 720, m²'de ilme ağırlığı 2.600 g. ve m² ağırlığı da 3.595 g. olarak belirtilmiştir. Türk düğümü tekniğiyle dokunan bu halının da atkısı, çözgüsü ve ilme ipliği yündendir. Yakın yıllara kadar yünleri boyamak için doğal boya bitkileri kullanılıyorken günümüzde çoğunlukla hazır iplikler kullanılmaktadır.

Döşemealtı El Halısı için 60 x 120 ölçülerindeki bir halıyı 1 kişi 15 günde, günlük 12 saat çalışarak dokuyabilmektedir. Hala doğal boyalarla dokuma yapan birkaç dokumacı olsa da dokumaların tamamında sentetik boyalar ya da hazır iplikler kullanılmaktadır. *Döşemealtı El Halısı* için ana renkler; kırmızı ve lacivert olup ekru, yeşil, sarı ve siyah renkler de tali renkler olarak kullanılmıştır. Motif ve kompozisyon özelliklerine bakıldığında ise günümüzde 40 - 50 yıl öncesine değin 6 kompozisyonla (Halelli, Toplu, Akrepli, Dallı, Camili, Kocasulu) dokunan halılar daha sonraları yeni motif ve kompozisyonlarla çeşitlenmiştir. Söz konusu halı için en eski ve de en popüler çeşit "Halelli" olarak adlandırılan halıdır.

Fotoğraf 7: Halelli Döşemealtı Halısı⁷

13c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Özellikle halı ve seccade başta olmak üzere minder ve heybe dokumalar da yapılmaktadır ya da yapılmıştır. Günümüzde Döşemealtı'nın Kovanlık Mahallesi'nde sadece 5 - 6 hanede dokumacılık devam etmektedir. Oysaki 1985'te Kovanlık'ta 214, Killik'te 211, Yeşilbayır'da 86, Karaveliler'de 80 ve Bıyıklı'da da 60 faal tezgâh bulunmaktaydı (Seyirci, 1994, 405). Kovanlık yanı sıra birkaç tezgâhta Dağbeli Mahallesi'nde faaliyetini sürdürmektedir. Sektöre en büyük darbe Çin malı halılar başta olmak üzere niteliksiz halıların Döşemealtı El Halısı etiketiyle satılması etkili oldu. Söz konusu halıların niteliksizliği nedeniyle gerçek Döşemealtı El Halısı da değerini kaybetmiştir. Bozulan bu imaj, günümüzde hala toparlanamamış, zaten de halıya olan ilgi büyük ölçüde azalmıştır.

Yoğun bir mesainin sonunda ortaya konan Döşemealtı El Halısı işçiliğe bağlı olarak maliyeti yüksek olmasıyla fazla talep görmemektedir. Halı fiyatlarına aracılardan da ekledikleri komisyonla fiyatlar çok daha yükseldiğinden Döşemealtı El Halısı ticari değerini büyük ölçüde yitirmiştir. İlerleyen süreçte yeni neslin halı kullanımından vazgeçmesi, genel olarak evlerde bu gibi bakımı zahmetli halıların yavaş yavaş ortadan kalkması gibi faktörlerle de halıcılık faaliyetinin sönüşü hızlanmıştır. Günümüzde Döşemealtı El Halısı'na ekseri özel ilgi duyan, meraklıları tarafından talep söz konusudur. Son yıllarda çoğunlukla araçlar devre dışı bırakılıp doğrudan siparişi veren kişiyle iletişim sağlanmaktadır.

Son birkaç yıldır Döşemealtı Belediyesi de halı üretimi ve tanıtımı konusuna ayrıca eğilmektedir. Ayrıca "Akdeniz Üniversitesi Döşemealtı Halı-Kilim ve El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi (AKDOS)" yöre halıcılığı adına faaliyetlerini sürdürmektedir. Son olarak Döşemealtı El Halısı'nın Coğrafi İşaret revizyonu ile halının başvurusu sahipliği Döşemealtı Belediyesi'ne geçmiştir.

14. Yağcıbedir El Halısı:

14a. Tarihi: Adını Yağcıbedir (Yaycı Bedir / Yaycı Yörükleri) Yörüklerinden alan bu halının 17. yy.'dan beri dokunduğu bilinmektedir (Ekici, 2006, 24). Yağcıbedir El Halısı'nın mazisinin Türklerin İslamiyet'e geçişinden öncesine değin uzandığı desenlerden anlaşılmaktadır. Bu şekilde yüzlerce yıldır varlığını koruyan halı, yöre folkloru ve iktisadi hayatında da her zaman (Ta ki 1970'lere kadar) çok önemli bir yere sahip olmuştur. Geçmişte çeyiz olarak kızın ailesi tarafından 15 - 20 halı verilir ve bu yeni evli çiftin hayata atılmalarındaki en önemli ve de değerli sermayelerini oluşturmaktaydı. Eskiden hemen her evde halı dokunduğu yıllarda kadın - erkek tüm ahalinin halı dokuma faaliyetine dahil olduğu belirtilmektedir. Fakat uzun yıllar kalitesi ve kendine has karakteristiğiyle tanınan Yağcıbedir El Halısı, 1960'larda ihracatın artmasıyla birlikte halının tanınırlığı artmış ve bunun doğal bir sonucu olarak da kısa sürede pazarlarda sahte Yağcıbedir El Halıları dolaşmaya başlamıştır (Sekendiz ve ark., 1997, 17). Yörede 1980'lere gelince karakteristik Yağcıbedir El Halısı üretimi çevre ilçelere de dağılmış ve başarısız taklit halılar iyice yaygınlaşmaya başlamıştır. 2000'lerle beraber Çin mallarının etkisi ve tüketici davranışlarındaki değişimle (Halıların artık demode bulunması veya bakımının zahmetli olmasından ötürü tercih edilmemesi gibi) Yağcıbedir El Halısı üretimi ve ticareti çok ciddi ölçüde gerilemiştir.

14b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Halılar yörede "Kravat Düğümü" adı verilen Türk / Gördes düğümü tekniğiyle dokunmaktadır. Yağcıbedir El Halısı için dm²'de 1.200 - 1.600 arasında düğüm bulunmaktadır. Halının Coğrafi İşaret tescil dosyasında belirtilen teknik özellikleri ise (30 x 35 kalite için); hav yüksekliği 5 - 7 mm., dm²'deki ilme sayısı 1.050, m²'de ilme ağırlığı 2.900 g. ve m² ağırlığı da 4.070 g. olarak belirtilmiştir. Bu noktada özellikle ilme sayısı noktasında günümüzdeki halı örnekleri ile Coğrafi İşaret dosyasındaki ilme sayısı arasında önemli bir farklılık söz konusudur. Yağcıbedir El Halısı'nda atkı, çözgü ve ilme için yün kullanılmaktadır.

Yağcıbedir El Halısı için renkler çok önemlidir ve temel kalite belirleyicidir. Özellikle zemin rengi olan lacivert, hakiki bir Yağcıbedir El Halısı için en önemli karakteristik olup rengin tonu dahi bir kalite göstergesidir. Göğü simgeleyen lacivert, yöredeki labada bitkilerinin köklerinden elde edilmektedir. Kırmızı ise genel olarak Türk halı ve kilimlerindeki en yaygın renktir. Yağcıbedir El Halısı için kırmızı renk bereketin simgesidir. Bunlar dışında toprağı simgeleyen kahverengi, beyaz ve nadiren de siyah kullanılır. Beyaz halılara sonradan dahil olmuş olup karakteristik Yağcıbedir El Halısı'nda pek tercih edilmemektedir. Günümüzde her ne kadar kök boyalar kullanılıyor olsa da sentetik boyalar da yaygınlaşmıştır.

Desen ve motif özelliği açısından Yağcıbedir El Halısı, kenar desenlerine göre; Karagöz, Yedisulu, Gözlü Gül (Gözlü Elma), Heybesulu, Yıldız Dönüşü, Elibelinde, Deve Boynu, Nazar Boncuğu, Köpek Dişi; zemin desenine göre Mihrap, Kocabaş, Yıldızlar, Hayat Ağacı, Civa, Çınar Yaprağı, Elli Motif, Terazi Motifi olarak kategorize edilebilir. Bunlar içerisinde Elli Motif ve Çınar Başı yapımı en zor olan motifler arasında gösterilmektedir. Yağcıbedir El Halısı'nın önemli bir özelliği de desenlerin ezbere yapılmakta olduğu ve çoğu yöre halılarının aksine bazı tasarımlarda simetrisinin gözetilmediği, asimetrik tasarımların da söz konusu olduğudur. Halıların bir diğer karakteristiği ise türlü şekillerde düğümlenen püskülleridir.

Burada Yağcıbedir El Halısı ile ilgili belirtilmesi gereken önemli bir husus da özellikle Coğrafi İşaret uygulaması dahilinde konuyla alakası bakımından Sındırgı dışındaki üretim durumudur. Gerçekten de

yakın yıllara değin Bergama'da *Yağcıbedir El Halısı* üretimi devam etmiştir. Buna göre de Sekendiz ve arkadaşları (1997, 19), *Yağcıbedir El Halısı*'nı yaptıkları yere göre;

- ❖ Sındırgı Tipi *Yağcıbedir Halıları*
- ❖ Kepsut Yipi *Yağcıbedir Halıları*
- ❖ Bergama Tipi *Yağcıbedir Halıları*

şeklinde 3 kategoride toplamışlardır. Esasında bu durum Coğrafi İşaret kapsamında, özellikle de karakteristik *Yağcıbedir El Halısı* için uygun olmayan bir durumun tespitidir. Araştırmacılar burada söz konusu halının yeni dokundukları bölgelerin ekonomilerinde ne kadar önemli bir yer edindiklerini tespit etmiş ve halıyı ele alırken böyle bir sınıflama yapma yoluna gitmişlerdir. Bu durum uzun zamandır Sındırgı'da da bilinmekle beraber, bundan duyulan rahatsızlıkları da sıkça dile getirmişlerdir. Zira hangi halı ve kilim olursa olsun sonradan dokunmaya başladığı yerde ve/veya alanını genişlettikçe yeni yerlerindeki dokuma alışkanlıklarından etkilenmekte ve zamanla renk, desen ve kompozisyonda yozlaşmalar ortaya çıkmaktadır.

Fotoğraf 8: Karakteristik *Yağcıbedir El Halısı* Örnekleri

14c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Günümüzde ekseri Sındırgı'nın Eşmedere, Karakaya, Alakır, Eğridere ve Çakıllı köylerinde *Yağcıbedir El Halısı* dokunmaktadır. Ayrıca Bigadiç'in Kayalıdere Mahallesi'nde de söz konusu halı dokunmaktadır. Balıkesir dışında kalan 18 köyde birkaç tezgâhta dokuma yapılmaya devam etmektedir. Günümüzde yıldan yıla gelen siparişlere göre değişmekle beraber faal olan tezgâh sayısı 150 ila 200 arasındadır. *Sındırgı Yağcıbedir Halıcular Derneği* tarafından tahsis edilen atölyede de günümüzde 15 – 20 kadar dokuyucu kadın istihdam edilmektedir. Sındırgı'da 3 tane de dokunmuş halıların yıkandığı atölye bulunmaktadır. 2018 itibarıyla gerçek bir *Yağcıbedir El Halısı*'nın m²'si 500 – 550 TL. iken taklit halılarda bu değer 200 TL.'ye kadar düşmektedir ki, bu da gerçek manada alın teri dökenlerin ne kadar zor duruma düştüğünü net bir şekilde göstermektedir.

Sındırgı'da 2018'de "17. Sındırgı Yağcı Bedir Halı Kültür ve Sanat Günleri" düzenlenmiştir. Ayrıca Sındırgı'da hala her cumartesi halı pazarı kurulmaya devam etmektedir. Turizmin de gelişimiyle beraber bu gibi faaliyetlerin de desteğiyle halıların tanınırlığı ve pazarlanabilirliği daha da artacaktır. Yörede *Yağcıbedir El Halısı*'nın varlığını korumak ve de ürün – yöre sabitlemesini kuvvetlendirmek adına karakteristik motifler diğer dokumalarda ve yöre folklorik bebeklerinin kıyafetlerinde de işlenmektedir. Aynı zamanda kent kimliğinde de türlü şekillerde söz konusu halılar işlenmektedir. Halının Coğrafi İşaret durumundaki son düzenlemeyle Coğrafi İşaret başvuru sahipliği Sındırgı Belediyesi'ne devrolunmuştur.

15. Çanakkale El Halısı:

15a. Tarihi: Çanakkale'de Ayvacık başta olmak üzere halıcılığın 15. yy.'dan beri yapıldığı tespit edilmiştir (Çiçek, 2010, 23). Çanakkale'de Yörüklerin başlattıkları halıcılık, birkaç asrı bulan mazisi süresince

bazı değişikliklere uğramıştır. Özellikle 19. yy. sonu, 20. yy. başlarında saray halısı etkisi kendini çok daha fazla göstermiştir. Çanakkale’de özellikle de Ayvacık’ta 1980’lerin başında tamamiyle terkedilmiş olan dokumacılık (Deniz, 1998, 24), daha sonra yönetimin de teşvikiyle yeniden başlamıştır.

15b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Sivas’ta olduğu gibi Çanakkale için de tek bir karakteristik halı tipinden bahsetmek mümkün değildir. Çanakkale’de Çan, Lapseki ve Yenice’de de dokumacılık yapılmakta olup belli açılardan aralarında farklılıklar olduğu bilinmektedir. Elbette Çanakkale halıcılığından bahsedilirken en önemli merkez ve tanınırlık açısından Ayvacık’tır. *Ayvacık Halısı* olarak tanınırlık kazanan halı, zamanla tüm Çanakkale’yi kapsayacak şekilde ünlenmiştir. Bu açıdan da zaman zaman “Ayvacık Halısı” için “Çanakkale Halısı” ifadesi de kullanılmaktadır. Bununla birlikte pek çok kaynaktan Çanakkale yöresi halıları, Bergama yöresi halı grubunun bir kolu olduğu belirtilmiştir.

Çanakkale El Halısı’nın Coğrafi İşaret tescil dosyasında teknik özellikleri ile ilgili olarak (24 x 28 kalite için); hav yüksekliği 8 - 10 mm. (Yapılan görüşmelerde bu değer için 9 - 15 mm. aralığı belirtilmiştir), dm²’deki ilme sayısı 672, m²’de ilme ağırlığı 3.000 g. ve m² ağırlığı da 4.250 g. şeklinde belirtilmiştir. Halının atkısı, çözgüsü ve ilme ipliği için yün kullanılmakta olup Türk düğümü tekniğiyle dokunmuştur. Çanakkale el halılarında genel olarak Bergama yöresi halılarıyla benzerlikler söz konusudur. Hayat ağacı ve Türkmen gülü en yaygın motifler olup oklu, turnalı, altın / zerde tabağı, elekli, yıldızlı gibi *Çanakkale El Halısı* çeşitleri yanı sıra stilize edilmiş bitki ve hayvan motifleri, geometrik şekiller de çok yaygın bir şekilde işlenmiştir. Fakat *Çanakkale El Halısı* da ilk örnekleriyle kıyaslandığında çoğu karakteristik halıdaki gibi ciddi dejenerasyona uğramıştır. Halının hakim renklerini kırmızı, mavi, beyaz, sarı ve yeşil oluşturmaktadır. Ayvacık’ta DOBAG’ın da girişimleri sayesinde hala doğal boyamacılık devam etmektedir.

15c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Burada da halı, yolluk, seccade, heybe, divan örtüsü şeklinde dokumalar ortaya konmuştur. Taklit halılarla imajı oldukça zedelenen yöre halıları, pazarlarını da kaybedince günümüzde büyük ölçüde kaybolma noktasına gelmiştir. Ayvacık’ta Çamkalabak ve Yukarıköy’de birkaç hanede dokumacılık devam etmekte olup tüm Ayvacık’ta fiili olarak dokur sayısı 10’u bulmamaktadır. Halının Coğrafi İşaret başvuru sahipliği Çanakkale Belediyesi’ne geçmiştir.

16. Türkmen El Halısı:

1996’da Sümer Bank tarafından diğer yöresel halılarla beraber Coğrafi İşaret kapsamına aldığı fakat Türkiye sınırları dahilinde üretilmekle beraber diğer ülkelerdeki Türk toplumlarınca üretilen halılardır. Söz konusu halı yoğun olarak Afganistan’da yaşayan Türkmenlerce ortaya konmaktadır. *Türkmen El Halısı*, dünya pazarlarına doğal olarak Afganistan üzerinden yayılmış olduğundan uluslararası ticarete “Afgan Halısı” adıyla bilinmektedir. Afganistan’da yaşanan olayların ardından çok sayıda Türkmen’in Pakistan’a göç etmesi ve halılarını bu defa burada dokuyup pazarlamaya başlamasıyla da pazarlarda “Pakistan Halısı” adıyla işlem görmeye başlamıştır. Esasında Türkiye’nin bu halı çeşidi için girişimlerde bulunması yerinde olmakla beraber Coğrafi İşaret mevzuatına doğrudan doğruya uygun değildir. Halılarla ilgili son düzenlemeyle beraber bu halının da Coğrafi İşaret başvuru sahipliği Sandıklı Belediyesi (Afyonkarahisar)’ne geçmiştir.

17. Pazırık El Halısı:

Türkmen El Halısı’nda olan durum *Pazırık El Halısı* için de geçerli olmuştur. Bölümün başında da izah edildiği gibi dünyanın en eski halısı bununla birlikte çoğu araştırmacı tarafından da *Türk Halısı* olarak kabul edilen *Pazırık Halısı* dünya dokuma tarihinin en özel parçalarından birisidir. Öte yandan halıyla ilgili bilim camiasında tartışmalar hala devam etmekte olup halının İran, Ermenistan menşeli olabileceği iddiaları da bulunmaktadır. Bununla birlikte genel olarak kurganlardaki her türlü buluntu Türk kültürünün izlerini taşımaktadır. Konuyla ilgili Görgünay Kırzioğlu ve Akansel (1999), Pazırık kurganlarından çıkan bir önlükteki yanışın (Kullanılan motifler) Afyonkarahisar - Bayat’taki bir önlükte de asırlar sonra tesadüf edilmesini “Türk Kültür Birliği”ne somut bir örnek olarak işaret etmişlerdir.

Günümüzde Hermitage Müzesi (St. Petersburg)’nde sergilenmekte olan *Pazırık El Halısı*, Türk düğümü tekniğiyle dokunmuş ve dm²’de 3.600, tüm halıda ise 1.250.000’den fazla düğüm / ilme bulunmaktadır⁸. Günümüzde en geçerli teori olarak *Pazırık El Halısı*’nın bir Türk halısı olduğundan hareketle söz konusu dokumaya verilen önem yerinde bir davranıştır. Öte yandan Türkiye’de Coğrafi İşaret konusunda çoğu üründe gösterilen zafiyet halılar için de söz konusudur. Gerek Türk tarihi gerekse dünya medeniyet tarihi açısından çok büyük bir öneme sahip olan *Pazırık El Halısı*’nın, Coğrafi İşaret odağında herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Döneme ait birkaç tane dokumadan ibaret olan arkeolojik bir buluntunun Coğrafi İşaret olabilirliği zaten mümkün değildir. Kaldı ki bahis konusu halının Türkiye

⁸ Hermitage Müzesi internet sayfasında konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz.

<https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/25.+Archaeological+Artifacts/879870/?lng=> (Son erişim: 11.10.2018).

Cumhuriyeti sınırlarıyla da bir alakası olmadığı gibi tarihin hiçbir aşamasında da bu isimle halı Türkiye’de dokunmamıştır. Kumaşlar bölümünde de bahsedildiği üzere eğer bu ve benzeri ürünler Coğrafi İşaret olabilecekse bugün Türkiye’deki müzelerin çoğunda günümüzde artık dokunmayan fakat Türk menşeli sayısız dokuma söz konusudur ve bu da Türkiye’nin sayısız Coğrafi İşareti var demektir (!). Sonuç bölümünde detaylı bir şekilde izah edildiği üzere sadece romantik veya manevi değerler yönüyle Coğrafi İşaret konusunu ele almak gerçekçilikten uzak, ticari bir yansıması olmayan ve sadece Coğrafi İşaret ürün listesini şişirmekten başka bir işe yaramayan bürokratik bir uygulamanın ötesine geçemeyecektir. Halıyla ilgili son gelişme ise *Türkmen El Halısı* gibi *Pazırık El Halısı*’nın da Coğrafi İşaret başvuru sahipliğinin Sandıklı Belediyesi (Afyonkarahisar)’ne geçmiş olmasıdır. Oysaki bu dosyanın hiçbir suretle geçerliliği ve de işlerliği yoktur. İvedilikle mülga dosya olarak Coğrafi İşaret listesinden çıkartılması gerekmektedir.

Fotoğraf 9: *Pazırık Halısı*’nın Genel ve Detay Görünümü

18. Yuntdağı El Halısı:

18a. Tarihi: Bu yöre halıları da Türkmen halıları grubunda yer almakta olup çoğu kaynakta Bergama halıları grubuna dahil edilmektedir. Tam olarak ne zaman başladığı kestirilemeyen yöre halıcılığı ile ilgili olarak çok eski örnekler de bulunmamaktadır. Günümüzdeki manada *Yuntdağı El Halısı*’nın ortaya konması ise 1800’lerin sonu, 1900’lerin başlarına rastlar. Sonrasında çoğu yörede olduğu gibi ticari kaygılarla

buradaki halılarda da yozlaşma baş göstermiş olup 1980'lerde yeniden bir gelişme ve de iyileşme gerçekleşmiştir.

18b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Coğrafi İşaret tescil dosyasında *Yuntdağı El Halısı* için belirtilen belli başlı teknik özellikler (28 x 30 kalite için); hav yüksekliği 8 – 10 mm., dm²'deki ilme sayısı 840, m²'de ilme ağırlığı 3.400 g. ve m² ağırlığı da 4.750 g. şeklinde sıralanmıştır. Türk düğümü tekniğiyle dokunan halının atkısı, çözgüsü ve ilme ipliği yündendir. Halılarda tıpkı yakın çevresindeki gibi mavi ve lacivert ile kırmızı hakim renkleri oluşturmakta, yünün kendi doğal rengi (Ekru) de sıkça kullanılmaktadır. Kompozisyonuna göre halılar deveboynu, yeşilbaş ve düz biçim olarak belli başlı birkaç gruptan oluşmaktadır.

18c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Geleneksel dokuma metoduyla beraber kaybolma noktasına gelmiş *Yuntdağı El Halısı*, 1981'de DOBAG (Doğal Boya Araştırma Geliştirme Projesi) yeniden faal bir şekilde dokunmaya başlamıştır. DOBAG ve *Örselli Köyü Kalkınma Kooperatifi*'nin işbirliği ile dokunan halılarının tamamına yakını ihraç edilmeye başlanmıştır. Fakat 2000'lere gelindiğinde halıyı dokuyan sadece 10 – 15 kadar tezgahtar kalmışken günümüzde ticari manada *Yuntdağı El Halısı*'nın ticari manada üretimi de diğer pek çok halı gibi artık söz konusu değildir. Yörede sadece "*Örselli Halısı*" adıyla *Örselli Mahallesi*'nde faal 2 tezgahtar dokumacılık devam etmektedir. Esasında *Örselli*, geçmişten beri bölgenin önemli dokumacılık merkezi olup halının isimlendirilmesinde de yaygın bir şekilde *Örselli Halısı* kullanılmaktadır. Günümüzde *Örselli* haricinde Maldan köyünde faal 10 kadar tezgahtar ve *Süngüllü*'de de birkaç tezgahtar dokumacılık sipariş üzerine devam etmektedir. Yapılan revizyonla *Yuntdağı El Halısı*'nın Coğrafi İşaret başvuru sahipliği Manisa Büyükşehir Belediyesi'ne geçmiştir.

19. Sümer Kars El Halısı:

Kars El Halısı haricinde ikinci bir halı da *Sümer Kars El Halısı*'dır. Her ikisi de Türk düğümü tekniğiyle hazırlanan bu yün halıların arasında bazı teknik farklar söz konusudur. Buna göre *Sümer Kars El Halısı* için belirtilen belli başlı teknik özellikler (22 x 28 kalite için); hav yüksekliği 10 – 14 mm., dm²'deki ilme sayısı 616, m²'de ilme ağırlığı 3.150 g. ve m² ağırlığı da 4.450 g. şeklindedir. Günümüzde Kars'ta bu halı çeşidiyle ilgili herhangi bir dokuma yapan kişiye veya eski örneklerle ulaşamamıştır. Genel olarak *Sümer Kars El Halısı* ile ilgili de farkındalık söz konusu bile olmamıştır denebilir.

20. Uşak Halısı:

20a. Tarihi: Yörede halı ve kilim dokumacılığı 15. yy.'a kadar uzanır fakat günümüzdeki manada halı ve kilimlerin üretimi çok daha sonraları ortaya konmuştur. Daha 1500'lerin ortalarında Batılı ressamın tablolarında *Uşak Halısı* tasvirleri dikkat çekmektedir (Erdmann, 1957, 123). Yörede ortaya konan ilk halılar zamanla çok büyük bir ün kazanmış, sonraları batılı ressamın tablolarında da kendine sıkça yer bulan bu halılar ressamın adlarıyla Avrupa'da tanınır hale gelmiştir. Alman Ressam Holbein (1497 – 1543) tablolarındaki halılar "*Holbein Halıları*", İtalyan Ressam Lorenzo Lotto (1480 – 1557) tablolarındaki halıların "*Lotto Halıları*" olarak tanınırlık kazanması bu duruma popüler birkaç örnektir (Okumura, 2007, 80; Türk ve İslam Eserleri Müzesi, 2011, 20). *Uşak Halısı*, 1850'lerden itibaren uluslararası bir ticari üne kavuşmuştur. Ayrıca Transilvanya Halıları grubunda yer alan "*Erdel Halıları*" veya "*Erdel Türk Halıları*" da *Uşak Halısı* kökenli dokumalardır.

1800'lerin ikinci yarısı itibariyle yöreye (Genel olarak tüm Batı Anadolu'ya) İngiliz halı tüccarlarının yerleşmesi ve *Uşak Halısı* başta olmak üzere çeşitli Anadolu halılarını dokutmaya başlamasında karakteristik *Uşak Halısı* büyük ölçüde etkili olmuştur. İngilizlerin bu çok değerli halılardan daha yüksek kazanç elde edebilmek adına yapmış oldukları yatırımlar sayesinde 1884'te Batı Anadolu'da 155.000 m² halı dokunuyorken, 1893'te bu değer 2 katından fazla bir artışla 367.876 m²'ye çıkmıştır (Anmaç, 1994: 8). *Uşak*'ta 1894'te halı dokumacılığı bir önceki yıla göre ciddi oranda gerileyerek 250.000 m²'de kalmış ve bunların da tamamına yakınının Avrupa ülkelerine satılmıştır (Küçükerman, 1990: 19). I. Dünya Savaşı'na kadar yörede halıcılık önemli bir ticari faaliyet olarak varlığını sürdürmüştü de Cumhuriyet'in ilk yıllarında yörede faaliyet neredeyse durmuştur.

Mayıs 2011 itibariyle Coğrafi İşaret kapsamına alınmış olan *Uşak Halısı*'nın Coğrafi İşaret tescil belgesinde kronolojik bir sırayla halının gelişimi izah edilerek özellikle "*Madalyonlu Uşak Halısı*" detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Fotoğraf 10: 16. yy. Madalyonlu Uşak Halısı (Poldi Pezzoli Müzesi / Milano)

20b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Atkısı, çözgüsü ve ilme / düğümlerin tümü yün ipliklerdir. Kök boyalar kullanılmaktadır. Karakteristik 20 halı çeşidi bulunmaktadır. Ustası tarafından 1 m² Uşak Halısı 10 günde dokunabilmektedir. Ortalama 6 m²'lik bir Uşak Halısı, 3 kişi tarafından 20 günde yapılabilmektedir. Dokumalarda kapalı / ters düğüm tekniği de denilen Türk düğümü kullanılmaktadır. Uşak Halısı, 15. yy.'da zemini karelere bölünmüş ve içlerine stilize hayvan figürleri gözlenirken, 16. yy.'dan itibaren bitki motifleri ve bitki motifleri bezeli madalyonlu halılar ortaya çıkmıştır (Kayabaşı ve Etikan, 2001: 505). Madalyonlu, köşe göbekli (Köşe madalyon), yıldız göbekli, serpm ve rumi başlıca Uşak Halısı çeşitleridir.

Coğrafi İşaret kapsamında 25 x 40 / 25 x 50 kalite Uşak Halısı için hav yüksekliği 5 - 7 mm., dm²'deki ilme sayısı 675 - 2.000 arasında, m²'de ilme ağırlığı 5.000 - 8.000 g. olarak belirtilmiş olup atkı ve çözgüsünde kullanılan malzemenin pamuk veya yün olması durumuna göre ayrı ayrı değerler belirtilmiştir. Dosyada boya malzemesi olarak kök boya ve sentetik boya kullanılabileceği belirtilmiştir. Coğrafi İşaret dosyasında halıyla ilgili en önemli eksiklik kompozisyon ve motiflerle ilgili tatmin edici bilgiler söz konusu olmamakta ve herhangi bir görsele (Halının kendisi veya desenlerle ilgili) yer verilmemiş olmasıdır.

20c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Yerel yönetim Uşak Halısı'na özel ilgi göstermekte olup "Uşak Belediyesi Dokur Evi" kurularak burada üretim devam etmektedir. Günümüzde Uşak'ta faal 10 tezgâh bulunmakta olup dokumacı 22 kişi bulunmaktadır. Çoğu yöredeki halılarda olduğu gibi bu halılarda da temizlik ve bakımının zahmetli olmasından ötürü ilgi görmemektedir. Bu açıdan geçmişteki gibi klasik yer yaygısı olarak kullanımı kadar koleksiyon amaçlı talepler de fazladır. 2018 itibarıyla 6 m²'lik bir Uşak Halısı'nın değeri 6.500 - 8.000 TL. arasındadır. Son zamanlarda yeniden artış gözlenen iç ve dış siparişler kapsamında portre halılar dahi dokunmuştur.

Uşak Halısı ile ilgili bireysel ve de başarılı bir girişim olarak Esmâ Kıvrak'ın çabalarına da burada yer verilmesi gerekmektedir⁹. Taklit Uşak Halısı ile mücadele ve Uşak Halısı'nın yeniden ticari hayata dahil olması adına gösterdiği çabalar neticesinde çok sayıda ödül alan Kıvrak, bu anlamda emsal teşkil edecek başarılarına imza atmıştır. Günümüzde Uşak'ta hem Uşak Üniversitesi Halı Araştırma Merkezi hem de "Uşak

9 Cumhuriyet Tarihinin İlk Kadın Halı İmalatçısı unvanını da taşıyan Sayın Esmâ Kıvrak'a Uşak Halısı ve Kula El Halısı hakkında bizlere verdiği bilgilerden ve alakalarından ötürü teşekkür ediyoruz.

Halılarını Koruma ve Yaşatma Derneği" ile Uşak Halısı'nı özgün formuyla koruyup geleceğe yönelik stratejik planlamalar yapan kurumlar faaliyetlerini sürdürmektedir.

21. Obruk (Arısama) Halısı:

21a. Tarihi: Halıyla ilgili izahata başlamadan evvel Arısama ile ilgili kastedilen durumu açıklamak uygun olacaktır. Arısama; Konya'nın Aksaray sınırındaki Emirgazi ilçesine bağlı, günümüzde Belkaya adını almış olan tarihi yerleşme olup saha Konya - Aksaray - Niğde arasındaki geniş bir bölgeyi kapsadığından saha genel olarak "Arısama" adıyla anılmaya devam etmektedir. Bundan ötürü de söz konusu halı literatürde karşımıza "Arısama Halısı" adıyla karşımıza çıkmış olmakla beraber gerek saha çalışmamız gerekse anket çalışmamız kapsamında istisnasız "Niğde Halısı" adıyla belirtildiği de dikkat çekici bir husustur.

Halının geçmişini izah etmek oldukça güç olup maalesef çok eski örnekler söz konusu değildir. Bununla birlikte faaliyetin ilk olarak ne zaman ve tipte halıların dokunmaya başladığı ile ilgili de bir şey söylemek çok güçtür.

21b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Türk düğümü tekniğiyle dokunan halıların atkısı, çözgüsü ve ilmeleri yün iplerden oluşmaktadır. Lacivert, mavi, kırmızı / bordo ve beyaz en fazla kullanılan renklerdir. Çavuşlu başta olmak üzere elmalı ve balıklı motifler en yaygın kullanılan başlıca motiflerdir.

21c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Taban halısı, seccade, minder, yastık, sedir örtüsü gibi çeşitli kullanım alanları söz konusudur. Obruk merkez olmak üzere Eynelli, Azatlı ve Bor ilçe merkezinde de dokumacılık sınırlı da olsa devam etmektedir. *Obruk (Arısama) Halısı* ile ilgili olarak halının çoğu açıdan *Taşpınar El Halısı*'na benzediği, motifler, kompozisyon ve renkler açısından her iki halının da ortak özellikler sergilediğine işaret edilmektedir (Deniz, 1987, 14; Soysaldı ve Kayadibi, 2014, 57).

Obruk (Arısama) Halısı, Aralık 2017'de Coğrafi İşaret kapsamına alınmış olup bu anlamda söz konusu ürün grubunun en yeni halıları arasında sayılmaktadır. Dosya, Coğrafi İşaret konusundaki deneyimin artması sonrasındaki dönemde hazırlanmış olmasından ötürü önceki halı dosyalarına kıyasla çok daha detaylı bilgileri içermektedir. Halıyla ilgili teknik bilgiler, motif örnekleri ve açıklamaları, kullanım alanları, halıyla ilgili teknik özelliklerinin gösterildiği halı şablonu ile örnek bir halı dosyası niteliğindedir.

Saha çalışmamız ve anket uygulamamız dahilinde belirtilen diğer halıları da kısaca sıralayacak olursak;

22. Ladik Halı ve Seccadeleri: Konya'nın Sarayönü ilçesine bağlı Ladik Mahallesi, esasında yıllarca Konya'nın çoğu yerinde olduğu gibi halıcılığıyla tanınmış önemli bir merkez olma özelliğini korumuş, halılar kadarıyla seccadeleri de öne çıkmış karakteristik ürünleri arasında yer almıştır. Ladik'teki dokumalar içerisinde özellikle *Ladik Seccadeleri*, renk, desen, kompozisyon açısından değerlendirildiğinde çoğu seccadeden farklı olarak birer sanat eseri değeri görmüş, yabancılarca da çok kıymetli bir koleksiyon malzemesi olarak aranır olmuştur. Seccadelerin hem saray motifleri hem de Selçuklu Dönemi izlerini harmanlamasıyla ortaya çıkan orijinal kompozisyon ilgilileri kendine çekmeyi başarmıştır.

Yörede 16. yy.'dan sonra en güzel örnekler ortaya konmuştur (Halıcı, 1985, 7). Seccade ve diğer dokumalardaki renk zenginliği, geçmişte renklendirme için de kökboyaların kullanılıyor olması nedeniyle halıcılık yapan her bölgenin / mahallenin kendi "Boyalık" adı verilen otlaklarının olmasına ve buralarda özel olarak boyar bitkiler yetiştirmesine varıncaya değin köklü bir sektör haline gelmesine neden olmuştur (Halıcı, 1985, 7). Günümüzdeki manada Ladik'te halıcılık 1950'de Konyalı girişimcilerce sektörel bir yapıya kavuşturulmuş ve 300 ila 500 arasında tazgahta halı dokutturulmaya başlanmıştır (Karpuz, 2012, 64). Ladik dokumalarında Orta Asya Türk gelenek ve inançlarının izleri yanı sıra İran ve Kafkas dokumalarının izleri, Saray etkisi ve Konya doğal çevresinin vermiş olduğu etkileri bir arada görmek mümkün olduğundan dokumalar emsalsiz bir noktaya ulaşmıştır. Bitkisel ve hayvansal motiflerin yanı sıra mitolojik karakterler (Ejderha gibi) de bulunan dokumalardan seccadelerde özellikle mihraplı motifler bir karakteristiktir. *Ladik Seccadeleri*'nde mihraplı motifin yanı sıra kandil ve şamdanlar da yoğun olarak işlenmiştir. Ayrıca seccadelerde mihraplı yapının üzerindeki lale ve hayat ağacı motifleri temel kompozisyonu oluşturmaktadır. Ladik halılarında ise halkın "Top Lale" adını verdiği "Ladik Gülü" motifi, ardı ardına gül ve lale motiflerinin bordürlerde kullanılması söz konusu halıların başlıca karakteristiklerinden birisidir (Ölmez, 2008, 35). Türk düğümüyle yapılan örnekler olduğu gibi İran düğümüyle yapılan halılar da mevcuttur. Renk olarak ise lacivert, kırmızı, bordo, kiremit rengi, eflatun ve beyaz renkler öne çıkmaktadır. Ne yazık ki 2000'lerin başı itibarıyla bilindiği şekliyle Ladik'te halı ve seccadelerin üretimi tamamen bitmiştir.

23. Karapınar Tülü Halısı: Adını yapısal özelliğine bağlı olarak uzun havlı (Saçaklı) yapısına bağlı olarak "Tüylü" benzetmesinden alan ve zamanla "Tülü" şeklinde söylenen bir dokuma çeşididir. Esasında çok eski bir geçmişi ve çok geniş bir yapılaş alanı olmasına karşın özellikle Konya - Karapınar'da dokunanlar tanınırılık kazanmıştır. Halının en önemli özelliği tiftikten yapılan havlılarıyla dikkat çekiyor olmasıdır. Seyrek düğümlü bir dokuma çeşidi olan Karapınar Tülü Halısı, geleneksel örneklerde tiftiğin doğal rengi

kullanılmaktadır. Bununla birlikte daha yeni dokumalarda renkli örnekler bulunmaktadır. Sivas (Yıldızeli) ve Taşkale (Karaman)'de de karakteristik özellikle tülü dokumaları örneklerine tesadüf edilmiştir.

24. Mucur Halısı: Esasında seccade temelli dokumalar olan *Mucur Halısı* (Kırşehir)'nin 17. yy.'dan beri dokunduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır (Bayraktaroğlu, 1999, 64). Halılarda çoğunlukla açık renkler ve pastel tonlar hakimdir. Türk düğümü tekniğiyle dokunan bu halılarda da sadece yün ipler kullanılmaktadır. Desen ve kompozisyon açısından Ladik Seccadeleri ile benzerlik göstermektedir. Günümüzde ticari manada üretim kalmamıştır.

Fotoğraf 11: Mucur Halılarından Örnekler (Solda 19. yy.'dan¹⁰ ve Sağda 1900'lerin Ortalarından Kalma Halılar)

25. Taşkale Halısı: Karaman'ın Taşkale kasabası ile özdeşleşmiş olan bu halı çeşidinin atkısı, çözgüsü ve düğümü yünden *Taşkale Halısı*, Türk düğümü tekniğiyle dokunmaktadır. Mihraplı, göbekli, çift göbekli, kandilli tasarımların söz konusu olduğu halılar taban halısı, seccade, yolluk, minder olarak kullanılmaktadır. Yörede hala az sayıda kendi ihtiyacına yönelik dokuma yapanlarca kök boya kullanılarak dokuma yapılmaktadır. Ticari manada dokuma yapılacaksa, halı siparişi veren kişi ipleri tedarik eder ve dokuyucular halıyı ortalama 2 - 2.5 ayda teslim ederler. Günümüzde çok ciddi ölçüde gerileyen yöre halıcılığı birkaç kişi tarafından yapılmaya devam etmektedir.

26. Denizli Çal Halısı: Genel olarak Denizli geçmişten beri çok önemli bir dokuma merkezi olma özelliğindedir. Burada dokumadan kasıt her türlü halı, kilim ve kumaştır. Yöredeki halı dokumacılığı özellikle Güney, Tavas ve Çal ilçesinde yoğunlaşmıştır. Çal ilçesinde 1975'te 20 kadar üretici ve tüccar, Esnaf ve Sanatkarlar Odası'na kayıtlıyken (Soysaldı ve Paksoy, 2007, 828) günümüzde ticari manada faal olan tezgah kalmamıştır. Çok az sayıda *Çal Halısı*, antika değerinde olduğundan yüksek fiyatlardan satışa sunulmaktadır.

Denizli'nin Güney ilçesinde de geçmişte dokumacılık çok gelişmiştir. Özellikle Ladik'teki gibi Güney'de dokunan seccadeler de bir dönem *Ladik Seccadesi* kadar popülerken sonradan burada da önemini yitirmiştir.

27. Sille Halısı: Konya'nın veya daha genel bir ifadeyle İç Anadolu'nun karakteristik halıları arasında sayılabilecek *Sille Halısı* da ne yazık ki dokuyuculuğu ticari manada bitmiş bir halı çeşididir.

28. Fethiye Kaya / Kayaköy Halısı: Fethiye'ye bağlı Kayaköy Mahallesi'nde uzun yıllardır dokunan halı, yörede "Kaya Halısı" ya da "Kayaköy Halısı" olarak bilinmektedir. Çoğu yere kıyasla nispeten yeni

¹⁰ John Eskenazi arşivinden.

sayılabilecek bir halı olan *Fethiye Kayaköy Halısı* ile ilgili olarak geçmişte pazarlamasının Rumlar aracılığıyla pazarlandığı bilinmektedir. Esasında 17. yy.'da başlayan yöre dokumacılığının ilk örnekleri bugünkilerden oldukça farklı olup 19. yy.'la birlikte ticari dokumacılığın başlamasını takiben halılarda yozlaşma da başlamıştır (Etikan, 2007, 85). Yöre halıları ile ilgili maalesef çok eski örnekler bulunmamaktadır. Maalesef Türkiye'de sıkça yaşanan camilerden halı – kilim çalınması vakası burada da sıkça söz konusu olmuş ve yakın yıllarda Fethiye'deki camilerden en eski örnekler çalınmıştır. Günümüzde Kayaköy'de birkaç faal tezgâh kalmış olup dokumacılık Fethiye Halk Eğitimi bünyesinde açılan kurslarla devam etmektedir. Halının Aralık 2018 itibariyle Coğrafi İşaret başvurusu da yapılmıştır. Fethiye'nin bir diğer karakteristik halısı olan *Makri / Meğri Halısı* ise ne yazık ki çok önceleri kaybolmuştur.

29. Sincik Alikan El Dokuma Halısı: Ağustos 2018'de Coğrafi İşaret başvurusu yapılmış olan halı, Adıyaman'ın Sincik ilçesinde Alikan / Alikı Aşireti tarafından yaygın bir şekilde dokunan halı çeşididir. Genel olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nde halı ve kilimlerde hemen her bir aşiretin karakteristik dokumaları vardır ve aşiretler dokumalara bakarak hangi halı veya kilimin hangi aşiret tarafından dokunduğunu bilir. Bu açıdan özellikle aşiretlerce dokunan kilimlerin karakteristiği büyük ölçüde korunmuştur.

Hakim renkleri kırmızı, bordo, siyah, gri, kahverengi, yeşil ve yünün kendi doğal renginin oluşturduğu halılar uzun yıllar hem yer hem de dik tezgâhlarda dokunmuştur. Motif olarak çok sade olan bu halılarda özellikle zemin kırmızı / bordo, göbek lacivert ve kenar suyu da gri / açık mavi renkte dokunmaktadır. Halıların en yoğun dokunduğu yer olan Çamdere'de 2018 itibariyle toplam 200 hanede dokumacılık yapılmaktadır.

30. Siirt (Şirvan) Şal Halısı: Esasında "Şal Halısı" terimi Anadolu'da çok yaygın olup pek çok yörede bu isimle karakteristik halı (*Sivas Şal Halısı* gibi) öne çıkartılmaktadır. Siirt'te ise özellikle Şirvan'da ortaya konan karakteristik şal halıları da belli özellikleriyle dikkat çekmektedir¹¹. Halının en önemli karakteristiği ise tiftik katkılı yün ipliklerin kullanılıyor olmasıdır. Dokumada özellikle birinci sınıf yünlerin tercih edilmesi yanı sıra Siirt ve çevresinde yetiştirilen *Ankara Keçileri*'nden elde edilen tiftiğin de kullanılmasıyla *Siirt Şal Halısı* ayrı bir karakteristik kazanmaktadır (Şahin, 2019: 1719). İhtiyaç duyulan yünler Ceylanpınar ve Şavak aşiretinden tedarik edilmektedir.

Fotoğraf 12: Tipik Siirt (Şirvan) Şal Halısı Örneği

Çoğu yörede olduğu gibi burada da her biri özel anlam ifade eden geleneksel motifler yanı sıra son yıllarda özgün tasarımlar kapsamında yeni motiflerin kullanımı da başlamıştır. Genel olarak Şırnak, Bitlis, Batman, Hakkâri ve Van'daki örneklerden farklı olarak koyu renkli tasarımlar yanı sıra açık / canlı renklerle olan dokumalar da yaygındır. Renklerin eldesinde çoğunlukla sentetik boyalar kullanılmakla beraber ceviz kabuğu ve sütleğen gibi çevrede bol ve kolay temin edilebilen boyar bitkiler de kullanılmaktadır. Türk düğümü (Gördes Düğümü) tekniğiyle dokunan halıların m²'sinde 120.000 ilme bulunmaktadır.

Dokumalar arasına taban halıları başta olmak üzere, duvar halıları ve minderler de yer almaktadır. *Siirt Şal Halısı* içerisinde özellikle 2 x 3 m. ölçülerinde 6 m²'lik halılar (Salon Halısı) en fazla tercih edilenidir. Günümüzde bu tipte bir halının değeri 1.500 - 1.750 TL. arasındadır. Yöre halıcılığı da geçmişle

¹¹ Şal: Aynı zamanda yörede geçmişte kadınların bellerine doladıkları sert ve kaba kumaşlardan yapılan dokumalara verilen addır. Benzer şekilde isimlendirme Sivas, Erzincan, Malatya ve Tunceli'de de söz konusudur.

kıyaslandığında çok ciddi ölçüde gerilemiştir. Geçmişte 500 ila 700 arasında faal tezgahın olduğu belirtilen yörede günümüzde 120 kadar faal tezgah bulunmaktadır ki bu şekliyle bile çoğu yöreden daha iyi durumdadır (Şahin, 2019, 1720). Yörede 2017 itibariyle halı dokuma Şirvan Merkez’de ve Durankaya ile Cevizlik köylerinde yapılmaktadır. Yeni nesil, hem dokuma yönüyle hem de kullanım amacıyla eskisi gibi halılara ilgi göstermemektedir.

31. Dazkırı Halısı: Ocak 2018’de Coğrafi İşaret başvurusu yapılmış olan *Dazkırı Halısı* (Başvurusu *Daskırı Halısı* adıyla yapılmıştır), Afyonkarahisar’ın Dazkırı ilçesinde sınırlı da olsa üretilmeye devam etmektedir. Faaliyet özellikle Aşağıyenice köyünde yoğunlaşmıştır. Kullanılan motiflere göre *Dazkırı Halısı’nın*, kuşlu, çarklı, gazelli gibi çeşitleri bulunmaktadır. Hakim renkleri, çoğu Batı Anadolu halısında olduğu gibi lacivert ve kırmızı başta olmak üzere beyaz, turuncu ve mavi oluşturmaktadır.

Karakteristik bir diğer halı olan *Kemaliye / Eğin Halısı* da günümüzde artık antika değeri taşıyan halılar arasında sayılmaktadır. Son birkaç yıldır yerel yönetim ve üniversitenin de desteğiyle *Bayburt Soğanlı Halısı* veya *Soğanlı Kabartma Halısı* adıyla da bilinen halı çeşidi yeniden gündeme taşınmış ve de başarılı tanıtım çalışmalarıyla sipariş yoluyla dokutturulur hale gelmiştir. Kayseri’nin çok sayıdaki karakteristik dokumalarından biri olan *Yeşilhisar (Karahisar) Halısı* ise günümüzde antika değeri olan halılar olarak işlem görmektedir. Yitirilen bir diğer karakteristik halı ise *Avanos Halısı* olmuştur. Yöredeki son üretici en son 2014’te halı dokuttuğunu ve faaliyeti sonlandırdığını belirtmiştir. Yöre halıcılığının (Genel olarak Kapadokya Bölgesi halıları kastedilerek) sönmesinde Asya ülkelerinde dokutulan (Afganistan, Pakistan, Nepal, Çin gibi) halılarla rekabet edilememesi işaret edilmiştir.

Kilimler: Türk kültüründe halı kadar köklü bir yere sahip olan kilim, kelime olarak Öz Türkçe olan kilim, Divânü Lügati’t-Türk’te de “Kiwiz” olarak geçmekte ve çok az bir değişimle günümüzde şekliyle kullanılagelmektedir. Günümüzde dünyadaki pek çok dilinde de benzer şekilde söylenen kilim, Türk kültürünün önemli elemanlarından birisidir. Kilimler en basit haliyle havsız, kirkitli dokumalar şeklinde tanımlanabilir. Kilimler çeşitli şekillerde kategorize edilebilmekte olup dokuma tekniğine göre eğri atkılı kilim, çapraz dikişli kilim, ilikli kilim; renk durumuna göre ala kilim, boz kilim ve kullanılan başlıca motiflere göre sandıklı kilim, koçboynuzlu kilim şeklinde sınıflandırılabilir.

Kilimler elde ediliş biçimi ve kullanılan malzeme nedeniyle halılardan daha kısa sürede ve kolay elde edildiğinden halılar kadar değer görmemişse de bazı karakteristik kilimler de en az halılar kadar değerlidir. Bu gruptan 2018’in sonu itibariyle toplam 4 Coğrafi İşaret kapsamında, 3 tane de başvuru aşamasında kilim bulunmaktadır.

1. Bayat Türkmen Kilimi:

1a. Tarihi: Adını Oğuzların Bayat kolundan olan Bayat’ta çok köklü bir dokumacılık geçmişi olduğu bilinmekle beraber ilk olarak ne zaman ve ne şekilde ortaya konduğuna dair müspet veriler söz konusu değildir. Çoğu yerde olduğu gibi Bayat’ta da zaman içerisinde gerileyen kilim dokumacılığı yerel yönetimin girişimleriyle 1987’de Bayat ilçe merkezinde yeniden hayata geçirilmiştir. Geçmişte Bayat’ta hemen her evde tezgah bulunuyor olup hane ihtiyacı ve çeyizlik kilim, cicim gibi çeşitli dokumalar hane halkı tarafından dokunmaktaydı.

1b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Geleneksel motiflere sıkı bir bağlılık söz konusu alıp aslını koruyarak dokumalar devam etmektedir. Avşar güzeli (Avşar kızı da denilmektedir), saçı bağlı / saç bağı, başaklı, bindallı, seleser, Asarcık, hayat ağacı, otağ, ejderhalı, muskalı, bıtraklı, kör çiçek gibi motifler yaygın olarak kullanılmakta olup *Bayat Türkmen Kilimi’nde* belli başlı 12 motif bulunmaktadır (Tümü tescillenmiştir). Bunlar içerisinde saçı bağlı en zor olan kilim olup dokunması 3 ay sürmektedir. Avşar güzeli kilimlerin ise dokunması 2 ayda tamamlanmaktadır. Söz konusu motiflerin de hepsi tescillenmiştir. Bunlar dışında Konya deseni ve Kütahya kilimi olmak üzere iki kilim çeşidi daha dokunmaktadır. Kilimlerdeki her bir motifin aynı zamanda kendine has renkleri olmakla birlikte bu durum değişkenlik gösterebilmektedir. Desen kompozisyonlarında ise siparişe yönelik üretimlerde özel ölçülere göre dokuma yapıldığından kompozisyonda bozulmalar olabilmektedir. Yöre kilimleri için makbul sayılan sık dokuma ve yoğun motif kullanımıdır. Bu özelliği nedeniyle bir kişi tarafından günde en iyi şartlarda 5 - 7 cm. kilim dokunabilmektedir.

Yünler için bütünüyle kök boyalar kullanılmaktadır ve bu anlamda Türkiye’deki az sayıdaki geleneksel yöntemlerle kilim dokunan merkezlerden biri konumundadır. Ceviz kabuğu ve palamut çoğu zaman yöreden, diğer boya bitkileri (Mazı, pınar, boyalıkotu / köpek üzümü gibi) dışarıdan temin edilmektedir. Kilimlerdeki başlıca renkler beyaz / ekru, kırmızı ve tonları, lacivert, mavi, kahverengi, yeşil ve hardal sarısıdır.

Bayat Türkmen Kilimi için önemli bir karakteristik de “Boncuk” adı verilen püskül ile kilim arasında 1 sıra boyunca çift renkli ipliklerle örülen işlemdir. Kilimin bir nevi nişanı kabul edilen bu uygulama sadece *Bayat Türkmen Kilimi*’ne özgü olup aynı zamanda tescilli bir uygulamadır.

1c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Kilim, cicim, çanta, paspas, heybe, minder, kırlent ve çeşitli süs eşyaları dokunmaktadır. *Bayat Türkmen Kilimi* için standart ölçü 1.30 x 2.30 olmakla beraber çok değişik boyutlarda da dokumalar yapılmaktadır. Günümüzde kilim için ihtiyaç duyulan yünler Yeni Zelanda’dan temin edilmektedir. Temel renklerden olan kırmızı ve tonlarını elde etmek için kullanılan boya bitkileri ise İran’dan tedarik edilmektedir.

Fotoğraf 13: Karakteristik *Bayat Türkmen Kilimi* Örnekleri

Bayat Türkmen Kilimi’ni yöre ekonomisine yeniden kazandırmak adına yürütülen çalışmalar kapsamında 25 tezgâh dağıtılmıştır. Esasında 1989’da ilk olarak Sümerbank tarafından yörede halı dokutulmaya karar verilmiş ve bu doğrultuda planlamalar yapılmışsa da sonrasında kilimde karar kılınmıştır. 2018 itibarıyla Bayat ilçe merkezinde ve civar köylerden Derbent ve Çukurkuyu başta olmak üzere birkaç köyde az sayıda kişi tarafından dokunmaya devam edilmektedir. Günümüzde faaliyetin ve ürün satışının yapıldığı Bayat ilçe girişindeki kilim üretim ve satış atölyesi, yöredeki bu anlamda en önemli ve yegane merkezdir.

Bayat Sos. Yard. ve Dayanışma Vakfı Kilim Atölyesi İşletmesi’nin girişimleri neticesinde 2000’de Coğrafi İşaret kapsamına alınmış olan *Bayat Türkmen Kilimi*’nin dosyasını incelediğimizde kilimin motif ve kompozisyon özellikleri dışında diğer hususlarda kısaca bilgi verilmiştir. Dosyada özellikle kök boya kullanımına vurgu yapılmış olup kısaca yöredeki atölye sayısı (Söz konusu dönemde 6 atölye bulunuyordu) belirtilmiştir. Öte yandan bu dosyanın da revize edilmesi gerekmektedir.

2. Jirkan Kilimi:

2a. Tarihi: Sümer Halı A.Ş.’nin girişimleriyle 1996’da Coğrafi İşaret kapsamına alınmış olan *Jirkan Kilimi*’nin Coğrafi İşaret sahipliği yapılan son düzenlemeyle Van Büyükşehir Belediyesi’ne geçmiştir¹². Söz konusu kilim adını Hakkâri, Van ve Şırnak’ta yayılış gösteren Jirki Aşireti’nden almıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, hemen her aşirete özgü kilimler bulunmaktadır. Zaman zaman aşiretler arasındaki etkileşimden ötürü kilimlerde de bunun etkisi görülse de yine de belli karakteristikler mutlaka korunmaktadır. Örneğin; *Goyan / Guyan / Uludere Kilimleri* adını Goyan / Goyi aşiretinden almaktadır. Söz konusu kilimler özellikle Uludere ve Beytüşşebap ilçelerinde dokunmaktadır. Goyan Kilimi ile Jirkan Kilimi, aşiretlerin kendi geleneklerine bağlı olarak ortaya konduğu şekilde üretilmiş olduğundan bir nevi aşiretlerin kimlik belgesi niteliğindedir.

2b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Örgü, atkı ve çözgüsü yünden olan *Jirkan Kilimi*’nde kullanılan yünler kök boyalarla renklendirilmektedir. Günümüzde ise sentetik boyalar daha yaygındır. Kilim için en yaygın ölçü; 1.30 x 2.20 m.’dir. *Jirkan Kilimi*’nde karakteristik motifleri söz konusu olup buna göre başlıca

¹² Esasında söz konusu kilimin Siirt ile olan tanınırlığı çok daha fazla olup Siirt yöresel ürünlerinin tanıtımında *Jirkan Kilimi* daima öne çıkartılmıştır. Siirt Valiliği de kilimle ilgili üretiminin ve ticaretinin yaygınlaşması adına kayda değer girişimlerde bulunmuş olmakla beraber Coğrafi İşaret sahipliğinin Van Büyükşehir Belediyesi’ne intikali dikkat çekmektedir.

kilim çeşitleri; Jirkan, Avşar Güzeli, Şaşbağı, Gülsor, Damalı, Seleser, Pıtıraklı, Başaklı, Körçiçek, Su Yolu, Parmaklı, Hayat Ağacı, Ejderhali'dir.

2c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Siirt'te 1997'de 40 dokuma tezgahı bulunan toplam 2 kilim atölyesinde 60 öğrenci çalıştırılmaktaydı (Anonim, 1998c, 207). Yerel yönetimin girişimleriyle gerek Jirkan gerekse Guyan kilimlerinin yeniden dokutulmaya başlanması adına girişimlerde bulunulmuştur. Kilimlerin halılardan daha kullanışlı ve bakımının kolay olmasından ötürü talepler halıdaki kadar gerilememiştir. Öte yandan *Jirkan Kilimi*'ne olan ilgiyi daha da artırmak adına farklı tasarımlar (Yelek, şal, koltuk şalı gibi) tasarımlar da söz konusu olmuştur.

3. Eşme Yörük Kilimi:

3a. Tarihi: Tıpkı *Uşak Halısı* gibi *Eşme Yörük Kilimi* de yörenin karakteristik ve özellikle bir dönem Avrupa pazarlarının en aranan dokumaları arasında yer almışlardır. Fakat *Uşak Halısı*'nın yaşadığı süreci *Eşme Yörük Kilimi* de yaşamış ve Oriental Carpet Manufacturers'in ticari üretim yaptırmasıyla karakteristik çizgisinden çıkmaya başlamış (Kullanılan boyalar ve motiflerde yozlaşma açısından) ve önemli ölçüde değerini yitirmiştir. Yöre kilimleri sipariş üzerine dokunan ihraç kilimleri olarak ortaya konmuş ve kilimlerin gelişimini Görgünay Kırzioğlu (1994, 2); İlk Dönem (1934 Öncesi), Orta Dönem (1935 - 1980) ve Son Dönem (1980 Sonrası) olmak üzere 3 dönemde ele almıştır.

3b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Tamamiyle yünden dokunan *Eşme Yörük Kilimi*'nde kırmızı, mavi, yeşil, siyah, kahverengi ve ekru renkler hakimdir. Bununla birlikte son dönem kilimlerinde renk çeşitliliği daha da artmıştır. Altınbaş adı verilen kilim çeşidi ise en tanınmış olan karakteristik *Eşme Yörük Kilimi*'dir.

3c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Yakın yıllara kadar yörede sipariş usulüyle dokunmaya devam eden kilimler son yıllarda sadece birkaç tezgahta dokunur olmuştur. Öte yandan uzman görüşlerine göre özellikle son dönem *Eşme Yörük Kilimleri* yozlaşmanın çok ileri safhada olmasından ötürü bu isimle anılamayacak kadar bozulmuştur. Sümer Halı A.Ş.'nin girişimleriyle 1996'da Coğrafi İşaret kapsamına alınan *Eşme Yörük Kilimi*'nin Coğrafi İşaret sahipliği Eşme Belediyesi'ne intikal etmiştir.

4. Süper İnce Kilim:

4a. Tarihi: Sümer Halı A.Ş. tarafından dokutturulan ve diğer kilimler gibi 1996'da Coğrafi İşaret kapsamına alınan kilim çeşididir. Esasında söz konusu kilim belli bir yöreyle özdeşleşmiş olmaktan öte tipik Türk kilimleri etkisi taşıdığından bu isimle kapsam dahiline alınmıştır. Son düzenlemeyle birlikte Coğrafi İşaret sahipliği Sandıklı Belediyesi'ne geçmiştir.

4b. Teknik ve Karakteristik Özellikleri: Atkı ve çözgüsü yünden olan *Süper İnce Kilim*, genel olarak Türk kilimlerden motiflerle bezenmiş, belli bir yöreyle özdeşleşmiş olmaktan ziyade genel olarak Türkiye'de dokunan ve Türk kültüründen izler taşıyan bir çeşididir.

4c. Kullanım Alanı ve Sektörel Durum: Yer yaygısı olarak kullanımı yanı sıra günümüzde çok iyi kalite ve antika niteliğinde olanlar koleksiyon amaçlı toplanmaktadır. Büyük halı mağazalarında tesadüf edilebilen bir kilim çeşidi olmakla birlikte belli bir yörede ticari manada üretiminin yapıldığı tespit edilememiştir.

Coğrafi İşaret kapsamında olmayıp saha çalışmalarımız ve literatür taraması kapsamında karşımıza çıkan diğer kilimler ise;

5. Şenkaya (Erzurum) Bardız Kilimi: Osmanlı İmparatorluğu döneminin Saray kilimlerindekiyle aynı denebilecek özellikte kilimler olmasıyla dikkat çekmektedir. *Şenkaya Bardız Kilimi*'nin geçmişinin ise en iyi tahminlerle birkaç asrı bulduğu vurgulanmaktadır. Koyu renklerin hakim olduğu *Erzurum Bardız Kilimi*'nde siyah, bordo ve kırmızı başta olmak üzere mavi, gri ve bej renklere az da olsa tesadüf edilmektedir. Kullanılan motifler arasında bitkisel motifler hakim olup az da olsa hayvan figürleri de kilimlerde işlenmektedir. Bu kilimlerin en karakteristik motifleri iri güller olup bu şekliyle Kafkasların halı - kilimlerinden izler taşıdığını anlaşılmaktadır. Bazı örnekler *Karabağ / Karagül Kilimleri* ile büyük ölçüde benzer özellikler sergilemektedir.

Günümüzde Şenkaya'ya bağlı Gaziler Mahallesi'nde (Eski adı Bardız olan) birkaç kişi tarafından dokunmaya devam edilmektedir. Kilimin yeniden ticari hayatta hareketlilik kazanması adına ESMEK (Erzurum Sanatsal ve Mesleki Eğitim Kurumu) bünyesinde kurslar açılmaktadır.

6. Iğdır Karabağ / Karagül Kilimi: Esasında doğrudan Anadolu menşeli veya Türkiye'den belli bir yöreyle özdeşleşmiş olarak ortaya konan kilimlerden değildir. Karabağ'da yaşanan olaylar sonrasında yaşanan göçlerle Iğdır'a gelen Türkler tarafından yörede 1992'de dokunmaya başlamıştır. Kafkas menşeli bir kilim çeşidi olan ve sonradan Iğdır'da dokunmasına başlanan bu kilim çeşidi günümüzde en fazla Iğdır'da dokunmakta olup Karabağ'daki durum bilinmemektedir.

Karabağ Kilimi veya literatürde *Karagül Kilimi* olarak da ifade edilen bu kilim yün iplerden dokunmakta olup temel karakteristiğini kilime de adını veren iri gül motifleri oluşturmaktadır. Günümüzde

hala kök boyalarla boyanmaya devam edilen yünlerle dokunan bu kilimler de *Bardız Kilimi*'nde olduğu gibi Saray motifli kilimler arasındadır. Günümüzde Iğdır Halk Eğitim Merkezi bünyesinde 12 faal tezgah bulunmakta olup bunların 2 tanesinde sürekli dokuma yapılmakta, diğerlerinde ise eğitim zamanı dokuma yapılmaktadır. Ürüne yönelik bir pazar oluşmamış ve lokal ölçüde tanınırlığın ve ticari değerinin dışına çıkılamamıştır.

Fotoğraf 14: Tipik Karabağ Kilimleri'nden Örnekler¹³

7. Keles Kilimi: Bursa'nın Keles ilçesiyle özdeşleşmiş ve yöre halkı tarafından hala geniş denilebilecek bir katılımla dokunmaya devam edilen kilim çeşididir. Yörede en iyi şartlarda 2 asrı bulan bir mazisi olduğu söylenebilir, zira saha çalışmalarımız kapsamında 80 - 90 yıllık çeyizlik kilimlere tesadüf edilmiştir.

Atkısı yün ve çözgüsü pamuktan oluşan bu kilimlerde özellikle çözgüde pamuk ipliklerin kullanılıyor olması kilimlerin ömrünü uzatmaktadır. Karakteristik 10 kadar motifin bulunduğu yöre kilimlerinde hakim renkler lacivert ve bordo / vişne çürüğü renkleridir. Ortalama bir *Keles Kilimi* 2 kişi tarafından 10 - 12 günde dokunabilmektedir. Kilim yanı sıra çuval, heybe, minder, çanta ve yolluk da dokunmaktadır. Günümüzde Keles'in Sorgun ve Kocakovacık Mahallelerinde dokunmaya devam etmektedir.

8. Kelkit Zilli Kilim: Kelkit Zilli Kilimi adıyla Coğrafi İşaret başvurusu yapılmış olan kilim yörede *Ala Kilim*, *Gümüşhane Zilli Kilim* gibi isimlerle de bilinmektedir. Kilim dikkat çekici adı kaba kirkitli dokuma çeşidi olan "Zili" den almış olup zamanla "Zilli" şeklinde söylenir olmuştur. Yolluk, seccade, heybe, çanta, çuval, minder, duvar panosu, yastık şeklinde kullanımı da söz konusu olup çok büyük ölçekli dokumalar olmakla beraber daha küçük örnekler de vardır. Kilimlerin 1 metresi 5 günde dokunabilmektedir.

9. Kadirli Karatepe Kilimleri: Osmaniye'nin Kadirli ilçesine bağlı Karatepe köyünde dokunan ve yöreyle özdeşleşmiş kilimlerdir. Yörede dokunan kilimlerdeki motif ve kompozisyonlar Anadolu kilimlerinde yaygın olarak rastlanan özelliktedir. Yörük, Türkmen ve Avşar desenlerinin kilimlerde kullanıldığı belirtilmiştir. Bununla birlikte geleneksel metotlarla dokunmaya devam etmesi ve ticari manada da dokunmasının sürdürülmesiyle önemli bir yere sahiptir. Kilimlerde sentetik boyalar yanı sıra soğan kabuğu, ceviz, sütleğen, hardal ve gelincik de boya bitkisi olarak kullanılarak da yün boyama devam etmektedir. Kilimin 1 m²'si seçilen desen ve kompozisyona göre değişmekle birlikte ortalama 4 - 5 günde dokunabilmektedir.

Kilim dokuma yöre ekonomisinde önemli bir yere sahip olduğundan henüz 1972'de kurulan Karatepe Kızıyusuflu Kalkındırma Kooperatifi aracılığıyla kilimlerin dokutturulup pazarlanması sağlanmaktadır. 2017 itibarıyla yörede 135 tezgâh bulunmakta olup bunlardan 17 tanesi hariç geri kalanı yörede kilim dokuyuculuğunun yaygınlaştırılması amacıyla halka dağıtılmıştır. Kilim yanı sıra heybe, seccade ve duvar panosu şeklinde kullanımları söz konusudur.

10. Şarkışla Kilimi: Şarkışla Kaymakamlığı tarafından Aralık 2017'de Coğrafi İşaret başvurusu yapılmıştır. Esasında genel olarak Sivas'ta halı dokuyuculuğu gibi kilim dokuyuculuğunun da köklü bir

¹³ Iğdır Halk Eğitim Merkezi tasarımları.

geçmişini bulunmaktadır. Öte yandan yöre dokumacılığı da pek çok yerdeki gibi ciddi ölçüde gerilemiş hatta çoğu yörede kaybolmuştur (Divriği gibi).

Şarkışla Kilimi olarak öne çıkartılan kilim, esasında genel manada *Sivas Kilimi* kapsamında değerlendirilebilecek kilimlerdenidir. Zira bu kilim de Sivas'ın diğer yörelerinde dokunan kilimler gibi yoğun işlemeli, seccade tipli çeşitleri bulunan kilimlerdir. Geçmişte Şarkışla'ya bağlı olan Gemerek ve Altınyayla'da da dokumacılığı yapılan kilimin geniş bir etki alanı söz konusuydu. Günümüzde Şarkışla'da da kilim dokuma çok ciddi ölçüde gerilemiş olup daha ziyade Halk Eğitim Merkezi bünyesinde kurslar vasıtasıyla dokumacılık yapılmakta, köylerde ise ticari manada bütünüyle ortadan kalkmış durumdadır.

11. Hakkâri Kilimleri: Yeri geldikçe belirtildiği üzere genel olarak Türkiye'nin doğu yarısında aşiretler tarafından ortaya konan halı ve kilimlerin kendini tanıtıcı birtakım karakteristikleri vardır. Desen, renk ve kompozisyona göre aşiretler halı ve kilimlerin kime ait olduğunu tanımaktadırlar. Esasında bu durum özellikle bölge kilimleri üzerindeki çalışmaları ve de konumuz olan Coğrafi İşaret uygulaması açısından güçlük yaratmaktadır. Zira Hakkâri ile birlikte Van, Şırnak ve Siirt'te de söz konusu kilimler aynı isimle kendi yöreleri bünyesinde de dokunduğundan yerel dokumalar arasında sayılmaktadır. Bu özelliklerine göre de Hakkâri'de dokunan kilimler; "*Gülsarya, Gevdan, Lüleper, Şamari, Gülgever (Kaşuri / Yaylağülü), Şımkubük (Şımkubik), Herki, Canbezer (Canbezar), Halitbey (Halitbeyi), Gülhazar (Gülhezar / Bin Gül), Hevçekar (Hevçeker), Kesnekar (Kesneker), Şehvani (Tiyari), Sine, Çilgül (Kırk Gül).* En fazla kullanılan desenler ise *Gülsarya, Sine, Lüleper, Kesnekar, Gülgever, Hevçekar ve Çilgül*"dır (Şahin, 2013, 485). Hakkâri kilimlerinde ağırlıklı olarak koyu renkler tercih edilmekte olup siyah, kahverengi, lacivert, kırmızı / bordo, beyaz (Yünün doğal rengi) hakim renkleri; mavi, yeşil ve sarı ise tali renkleri oluşturmaktadır. Hakkâri ve çevre illerde hala kök boyalar kullanılarak yünler renklendirilmektedir. Yörelerde yakın yıllara kadar ticari amaçtan öte kendi ihtiyaçlarına yönelik olarak dokunmuş olan bu kilimler, son yıllarda çoğunlukla ticarete yönelik dokunmaktadırlar. Örneğin; yukarıda sayılan kilimlerden *Sine Kilimi*, Siirt'in Baykan ilçesinde en fazla dokunan kilim çeşididir.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus da *Hakkâri Kilimleri* adıyla tanınırlık kazansa da aşiretler tarafından dokunan bu kilimlerin bölgede geniş bir alana yayılmış olmalarından ötürü Şırnak, Van ve Siirt'te de aynı isimlerle yaygın bir şekilde kilim dokumacılığının yapıldığının belirtilmesi gerekmektedir.

12. Küre Kilimi: Çoğu yöredeki kilimlerin aksine esasında yeni denilebilecek kilimlerdenidir. Kastamonu'nun Merkez ilçesinde başlayan fakat daha sonra burada önemini yitirmeye başlayınca Küre Belediyesi'nin sahiplendiği kilim dokumacılığı zamanla burada gelişmeye başlamıştır (Erdoğan, 2008, 269). Yörede 1990'ların başlarında yaygınlaşmaya başlayan kilimler günümüze değin sınırlı üretimle devam etmiştir. Atkı ve çözgüsü yünden olan Küre Kilimi, klasik Anadolu kilimlerinin motiflerinden izler taşımaktadır.

Kastamonu'da Hanönü'ne bağlı Gökçeada'da da geleneksel kilim dokumacılığı adına girişimlere başlanmıştır.

13. Hotamış Türkmen Kilimi: Konya'nın Karapınar ilçesine bağlı Hotamış beldesiyle özdeşleşmiş olan kilim çeşididir. Aytaç (2003, 15)'in yöre koşullarında 24 köyde yapmış olduğu saha çalışmaları kapsamında 19. yy.'a bile ait kilimlere rastlayamadığını bildirmiştir. Her ne kadar sözlü gelenek ve yöre Türkmenlerinin tarihçesi kapsamında *Hotamış Türkmen Kilimi*'nin yörede birkaç yüzyıldır dokunduğu rahatlıkla söylenebilir olsa da elde bunu kanıtlayacak ve dönemin karakteristik kilimlerini tanıttak örnek olmaması üzücüdür.

14. Çıldır Kilimi: Ardahan Kilimi, Kars Kilimi, Çıldır Kilimi gibi isimlerle yörede genel olarak benzer karakteristikler sergileyen kilimler de bir dönem Türkiye çapında tanınırlık kazanmış kilimlerdi. Öte yandan son yıllarda neredeyse dokunmayan bu kilimler, Halk Eğitim Merkezleri sayesinde dokutturularak kaybolmasının önüne geçilmektedir. Ticari manada yöre de kilimciliğin bir yaygınlığı kalmamıştır.

Türkiye'nin çoğu yerinde ya tamamıyla durmuş ya da bir nevi hobi amaçlı birkaç kişi tarafından daha dokuması yapılan çok sayıda kilim olduğu bilinmektedir. Esasında yukarıda sayılan kilimlerin çoğunda olduğu gibi *Saban Kızık Kilimi* (Bolu), *Korkuteli Alafaradın Kilimi* (Antalya), *Çepni Kilimi* (Ordu), *Şarköy Kilimi* (Tekirdağ) gibi kilimler günümüzde Halk Eğitim Merkezlerinin açmış oldukları kurslarla (Her zaman olmamakla beraber) varlıklarını sürdürmektedirler. Bunlar haricinde belli bir yöreye ait olmayan aşiretlerin, Yörüklerin ortaya koyduğu fakat karakteristik özellik gösteren dokumalar vardır ki; *Karakoyunlu Dokumaları, Karakeçili Dokumaları* (Güneydoğu Anadolu'dan İç Anadolu'ya kadar uzanmaktadır) ve *Sarıkeçili Yörük Kilimleri* bu duruma örnek verilebilir. Her ne kadar Türk kültürünün bir parçası olsalar da söz konusu bu dokumalar için Coğrafi İşaret odağında belli bir yöreye işaret etmek çok güçtür.

SONUÇ

Halı, kilim ve diğer tüm kirkitli dokumalar konunun başında da ifade edildiği üzere Türk kültürünün sembolleri arasında yer alan ve Türklerin ustalaşmış olduğu ilk zanaat faaliyetlerinden birisidir.

Uzun yıllardır Türk kültür hayatının önemli bir parçası olması nedeniyle de bu alanda özellikle motif – kompozisyon – renk üçlüsü odağında dokunduğu çevrenin özelliklerini yansıtan çok sayıda karakteristik halı, kilim, zili ve cicimler ortaya konmuştur ki, bu durum zaten söz konusu ürünlerin Coğrafi İşaret değerlerinin başlıca göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette tarihsel süreç içerisinde ortaya konan milyonlarca farklı desen ve kompozisyonda halı, günümüze değin belli başlı değişimler göstererek ulaşmış olsa da belli karakteristiklerini yakın yıllara kadar korumayı başarmıştır. Sonuç itibarıyla de 2018’in sonuna gelindiğinde 4’ü kilim olmak üzere toplam 27 kirkitli dokuma Coğrafi İşaret kapsamına alınmıştır.

Halı ve kilimler özelinde ele aldığımız bu ürün grubu (Cicim, tülü, zili gibi diğer dokumalardan kapsam dahilinde ürün bulunmamaktadır) ne yazık ki en ciddi sorunlarla ve vahim durumla karşılaştığımız ürün grubu olmuştur aynı zamanda. Türk kültürünün en önemli elemanları arasında yer alan bu müstesna ürünlerin tamamına yakınının ticari manada üretimi bitmiştir. Çok az sayıda dokunmaya devam eden (*Yağcıbedir, Döşemealtı, Uşak El Halıları* gibi) dokumalar ise taklit / sahte ürünler baskısı altında kaybolma noktasına gelmiş durumdadır. Yerel yönetimlerin kar amacı gütmeyen, ürünlerin kaybolmasının önüne geçmek adına giriştikleri faaliyetler ise ilerleyen bölümlerde de detaylandırılacağı üzere çoğu zaman sürdürülebilir olmaktan uzak, iyi niyetli çabalar olarak kalmıştır. Peki, Türk kültürü için bu kadar önemli olan bir ürün grubu için bu noktaya nasıl gelinmiştir? Bu sorunun cevabını saha çalışmalarımız, halı tüccarları ve dokumlardan almış olduğumuz bilgiler ışığında şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Başta halıcılık olmak üzere dokumacılık Çin malları veya daha geniş bir ifadeyle Uzak Doğu menşeli oldukça ucuza mal edilen ürünlerle rekabet edemediğinden çoğu yörede adeta bütünüyle sönmüştür,
- Küreselleşme ve buna bağlı toplumların aynışması sorunsalına bağlı olarak giyim – kuşamda olduğu gibi ev dekorunda da moda anlayışı ciddi ölçüde değişmiş ve ne yazık ki halı – kilimler kendini bu dönüşüme adapte edemediğinden, yeni moda dekorasyonda çok büyük ölçüde kendilerine yer bulamamışlardır,
- Çoğu geleneksel / köylü zanaatında yaşanan kronikleşmiş bir sorun da yeni neslin hem üretim hem de kullanım amacıyla söz konusu dokuma ürünlerine ilgi göstermemesi,
- Birinci maddeden kaynaklı olarak dokumaların emeklerinin karşılığını alamıyor olmasından ötürü maddi bir tatminin olmayışının insanları faaliyeti yönelik küstürmesi,
- Sayıları yıldan yıla azalan bu alana yönelik ilgililerde (Koleksiyonerlerin, otantik dekorasyona meraklı olanların) pazarlardaki sahte ürünlerin çok yüksek fiyata orijinal el dokuması Türk halı ve kilimi adıyla satılıyor olmasının yarattığı güvensizlik,
- Özellikle halılarının bakımının ve temizliğinin zahmetli olmasının, satın alınması yönündeki engelleyiciliği ne yazık ki bu kültürel değer (El dokuması halı ve kilimler) adeta bütünüyle toplum hayatından ve de toplumsal hafızadan silinmesine / silinmeye başlamasına neden olmuştur.

Yukarıda maddeler halinde sıralanan Türk halı ve kilim dokumacılığı sektörünün temel ve acil çözüm bekleyen sorunlarından esasında ilk 2’si diğer faktörlerden çok daha yıkıcı olmuştur. Öte yandan sıralanan maddelerden de anlaşıldığı üzere bahis konusu ürünlere yönelik dış gelişmeler kadar iç gelişmeler de sektörü yıpratır nitelikte gelişmiştir.

Sektörle ilgili sorunların ağırlık merkezi olan Uzak Doğu menşeli ucuz taklit halılar kadar, yaygınlaşan makine halılarının da etkisi büyük olmuştur. Öte yandan makine halısı da yurtdışından Türkiye’ye bol miktarda ve ucuza gelmektedir. Esasında bu şekliyle halıcılıktaki durum, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde Avrupa malı kumaşların İmparatorluğu istila etmesi ve yerli dokumacılığın çökmesine benzetilebilir. Aradaki tek fark bu defa bol ve ucuz ürün akışı Avrupa’dan değil Çin merkezli Uzak Doğu’dan kaynaklanmaktadır. Hal böyle olunca yerli üreticiler ürünlerini pazarlamakta zorlanmakta, tüketiciler ise çok daha ucuz olan ithal halı ve kilimlere yönelmektedir. Işık ve arkadaşlarının 1989’da “Isparta Halısı” özelinde 210 dokuyucu ve 152 halı imalatçısı ile yapmış olduğu anket çalışması sonucunda katılımcıların % 61’i karşılaştıkları güçlükler ile ilgili soruya “pazarlama gücü” cevabını vermişlerdir. Araştırma yapılan zamandan günümüze değin geçen sürede ise Isparta Halıcılığı büyük ölçüde sönmüştür¹⁴. Yerli üreticilerin iç pazarlarda karşılaştıkları bu sorun dış pazarlarda da kendisini göstermiştir. Esasında gerek Türkiye’de gerekse ve çoğunlukla da Avrupa’da *Türk Halıları* veya *İran Halılarına* olan ilgi tamamen sönmüş değildir. Dünya genelinde hala belli bir kesim bu tipte halıları dokutmakta veya antika niteliğinde olanlarını çok yüksek meblağlar ödeyerek satın almaktadır. Bu durum

14 Burada yeri gelmişken belirtilmesi gereken önemli bir nokta da Türkiye’de makine halısı üretimi hala devam etmekte olup bizim burada halı ve halıcılık ile kastetmiş olduğumuz el dokuması halılardır. Nitekim el dokuması halıcılık için faaliyetin söndüğünden bahsederken aynı yörede makine halısının üretiminin devam ediyor olabilir. Fakat Coğrafi İşaret kapsamında makine halıları çalışma kapsamında yer almamaktadır.

ise bir başka sakıncalı durum ortaya koymuştur ki bu da taklit ürünlerin pazarlarda daha çok yer alması şeklindedir. Neticede son yıllarda Uzak Doğu başta olmak üzere (Çin, Singapur, Tayland gibi) ABD ve Avrupa ülkelerinde *Uşak* ve *Hereke Halısı* başta olmak üzere çeşitli karakteristik Türk halılarının dokuması yapılmakta, hatta bu halılar Türkiye pazarlarında da ticari hayatta yer almaktadır¹⁵. Günümüzde Avrupa pazarlarında “Çin Herekesi” etiketiyle satışı yapılan taklit *Hereke Halıları*’na rastlamak mümkündür. Bu durum ise halıcılık sektörü kadar Coğrafi İşaret uygulamasında da zayıf kaldığını göstermektedir. *Hereke Halıları*, 20 yılı aşkın bir süredir Coğrafi İşaret kapsamında olmasına rağmen söz konusu halıların açık bir şekilde isim hakkı dahi kullanılarak ticareti yapılmakta, Türkiye’nin bu anlamda hukuki bazı hakları olmasına rağmen bunu kullan(a)mamaktadır. Maalesef burada da bir kez daha Türkiye’nin Coğrafi İşaret konusundaki zafiyeti karşımıza çıkmıştır. Fakat bu defa söz konusu ürünün mevcut Coğrafi İşaretler içerisindeki pazar değeri en yüksek olanıyla karşımıza gelmesi durumun vahametini göstermektedir.

Mevcut problemler ışığında yapılması gerekenlere bakıldığında her şeyden önce karakteristik halıların tamamına yakınının Coğrafi İşaret kapsamında olduğu göz önüne alındığında uygulamanın gereği olarak tüm yaptırımlar harekete geçirilmelidir. Gerek iç gerekse dış pazarlarda çok yoğun bir şekilde Türk halılarının (Uşak ve Hereke başta olmak üzere Bergama, Konya, Döşemealtı ve Yağcıbedir en fazla taklit edilen halılardır) taklitlerinin ticaretinin yapıldığı bilindiğinden bunun ancak Coğrafi İşaret haklarıyla önüne geçilebilir. Bununla birlikte ivedilikle Türk halıları için ikili anlaşmalarla söz konusu halıların Coğrafi İşaret tanınırlığının diğer ülkelere de kabul edilmesi sağlanmalıdır. Son aşamada ise ihtisas gümrükleri oluşturularak Türkiye’ye istisna birkaç halı dışında (*Türkmen Halıları* gibi) Türkiye’ye halı girişine kesinlikle izin verilmemelidir. Koleksiyon amacıyla ise antika değeri olan halılar belgelendirilmek suretiyle yurda sokulabilmelidir. Türkiye’ye olan ucuz ve taklit halı akışı kesilmediği sürece yerli halı üreticilerinin haklarını koruması mümkün değildir. Coğrafi İşaret uygulamasıyla da Türk Halılarının pazar yer ve değerlerinin korunması sağlanmadığı sürece de girişimler sonuçsuz kalacaktır. Ayrıca bilinçsiz tüketicilerin kötü niyetli halı tüccarları / tedarikçiler tarafından suiistimalini önlemek adına da tedbirler alınması gerekmektedir. Karakteristik / kimlik sahibi halıların itibarını korumak, ticari manada arzu edilen seviyelere çekilemese dahi en azından sahtelerin de pazarlardaki dolaşımını engellemek adına bu tipte halıların dokunduğu yörelerde Belediye, Valilik ve önemli satış merkezlerinde taklit halı ve orijinal halılar daimi surette teşhirde tutulmalıdır. Bu sayede tüketici farkındalığı artırılmakla beraber taklit halılar da bir şekilde teşhir edilmiş olunacaktır.

Alınacak tedbirlerle tamamiyle olmasa dahi büyük ölçüde pazar dolaşımının önüne geçilebilecek sahte halıların ardından boşluğu gerçek *Türk El Halıları* ile doldurmak adına birtakım girişimlerde bulunulması gerekecektir. Değerli Hocam Prof. Dr. Şerife Atlıhan’ın da belirttiği gibi “*Üretme gerekçesi olmayan bir ürün kaybolmaya mahkumdur.*”. Bu açıdan dokunacak halılar birer prestij ürün olarak geleneğe sağdık kalma zorunluluğuyla üretilmeliyken bir kısım halıların da çağın moda ve dekor algısına yönelik kendini geliştirerek yeni alanlar yaratılarak dokunması gerekmektedir. Bu kapsamda dokumacılığın 2 türlü gelişiminden bahsetmek mümkündür;

Bunlardan ilki halıcılıkta da tıpkı *Beykoz Cam İşlerinde* veya *İstanbul Yıldız Porselenleri*’nde olduğu gibi sadece koleksiyon ve dünyanın çeşitli müze ve kültür merkezlerine gönderilmek amacıyla muhakkak geleneksel üretime bağlı kalınarak sürdürülmesi gereken usuldür. Kök boyalarla boyanan 1. kalite yünler ve geleneksel motiflere sağdık kalınarak yapılan dokumalar olarak 18. – 20. yy. dönemi halıları ortaya konmalıdır. Bu sınırlı üretim elbette ki sadece birkaç tezgâhla veya en iyi şartlarda bir veya iki atölyede dokutulması gerekmektedir. Bu tipte dokumalar için ticari kaygı ve kâr amacı güdülmeden dokumalar yapılmalıdır. Söz konusu dokumaların coğrafi sınırları dışında dokunmasına da kesinlikle izin verilmemesi gerekmektedir ki bunun kontrolü de Coğrafi İşaret denetlemesi ile sağlanacaktır.

İkinci üretim tipinde ise artık halıcılığın ister istemez çağın koşullarına adapte edilerek üretilmesi usulüdür. Her şeyden önce halının geleceği planlanırken kesinlikle ve kesinlikle halı için tek başına bir stratejik planlama düşünülmemelidir. Halının kullanım alanı göz önüne alındığında bunlar temelde ev dekorunun bir parçasıdır. Ev dekoru denildiğinde de mobilyalardan diğer ev tekstili ürünlerine kadar (Tül, perde, koltuk döşemeleri gibi) her şey bir bütün halinde değerlendirilmelidir. Nasıl ki mobilyalarda 20 – 30 yılda bile çok hızlı değişen moda ile birlikte bir dönüşüm yaşıyorsa aynı durum halılar için de söz konusudur. İnsanlar değiştirdikleri mobilyalarla birlikte evin diğer eşyalarını da buna göre değiştirmektedir. Örneğin; 2000 yılı mobilya tasarımları ile döşenmiş bir mekanda 20. yy.’ın başlarından kalma geleneksel motifli halıların kullanılması beklenmemelidir. Bu açıdan geçmişte nasıl ki karakteristik bir el halısı 15.

15 Konuyla ilgili olarak “Çin, ünlü Türk Halısını klonladı” başlıklı ilgi çekici gelişme örnek verilebilir. Detaylı bilgi için bkz. <https://www.atlasobscura.com/articles/china-cloned-a-famous-turkish-carpetand-the-name-of-the-town-it-came-from> (Son erişim: 14.02.2019).

yy.'dan 18. yy.'a kadar dönem dönem değişiklik göstermişse bu değişim pekala günümüzde de mümkün olabilir ve de olmalıdır. Burada önemli olan husus halılardaki yozlaşma denilen ve kimlik sahibi bir halının değerini büyük ölçüde düşüren hataya düşülmemesi gerektiğidir. Elbette yeni moda algısına yönelik yapılacak tasarımlar, 17. yy. tasarımlarına göre yozlaşmış halılar olarak algılanacak olsa da burada vurgulanmak istenen 21. yy. tasarımı yeni el dokuması halılarının yozlaşmamasına dikkat edilmesi gerektiğidir. Neticede burada yozlaşmadan kasıt motif ve kompozisyonlardaki değişiklik değil, bunların özensiz yapılması, özellikle ticari halılarda siparişe yönelik yöre kompozisyonundan farklı halıların dokutularak ortaya konan bozulmadır. Fakat dönem dönem ortaya konan kimlik sahibi halılarda ciddi değişimler gözlense de bunların hepsinde yozlaşma olduğunu söylemek uygun değildir. Örneğin; 15. - 16. yy. *Uşak Halısı* ya da *Gördes Seccadesi* için 17. veya 18. yy.'da ortaya konan çeşitlerinde belli başlı değişimler gözlense de bunu yozlaşma olarak değerlendirmemekteyiz. Bu açıdan 21. yy.'ın yeni nesil el halıları da belli bir karakteri olan halılar olarak günümüz ev dekorunda kendine yer bulabilecek şekilde tasarlanmalıdır. Bu ise başlı başına endüstriyel tasarımla geleneksel dokumacılık yapanların bir araya getirilmesiyle mümkün olacaktır. Ortaya konan halılar için ise klasik manada sadece taban halısı veya yolluk gibi kullanım alanları haricinde koltuk şalları, sehpa ve masa örtüleri (Runner tarzında) gibi yeni kullanım alanları düşünülerek tasarımlara yönelinmelidir. Bundan başka bir dönem Avrupa kültür hayatına damgasını vurmuş olan *Goblen (Tapestry) Halılar* örneğinde olduğu gibi günümüzde de bazı halı ve kilimler için bu tarz kullanım alanları yaratılmalıdır.

El dokuması halı ve kilimlerle ilgili olarak sektörün denetimi, korunması ve de güçlendirilmesi adına mutlaka her yöreden temsilcilerin bulunduğu bir merkezin tesisine ihtiyaç vardır. Nitekim halılar gerek satışı gerekse müze ve dokuma atölyelerinin turist çekmesi açısından ekonomiye çok yönlü katkısı olan ürünlerdir. Esasında bu manada Sümerhalı'nın varlığı stratejik bir önem arz etmekteydi. Yüksek Planlama Kurulu'nun 28.10.1988 tarihli kararı uyarınca Sümerbank Holding A.Ş. bünyesinde halıcılıkla ilgili ayrı bir anonim şirketi organizasyonuna karar verilmiştir. Bunun sonucunda da 01.01.1989 tarihinde "Sümerhalı - Sümer Halıcılık, El Sanatları Sanayi ve Ticaret A.Ş." kurulmuştur. Kuruluşun ana görevi: "Türk el halıcılığında dejenerasyonu önlemek, kalitesini muhafaza etmek ve bu özellikleri çağdaş tasarımlarla zenginleştirerek dünya piyasalarına sunmak olan Sümerhalı'nın faaliyet alanı; el halıcılığı ve el sanatları ile ilgili her türlü mal ve hizmeti üretmek, pazarlamak, ithalat ve ihracatını yürütmek amacıyla yatırım, kuruculuk, işletmecilik yaparak Devletin düzenleyici ve gözetici fonksiyonlarını yerine getirmek." olarak belirlenmiştir. Kurumun asli görevi düşünüldüğünde Türk halıcılığının ihtiyacı olan ve bu konuda devlet eliyle sağlanan genel bir koruma ve kollama mekanizmasının olması çok önemlidir.

Sümerhalı için ise günümüzde ticari manada üretimden öte bir denetleme ve Coğrafi İşaret uygulamasına işlerlik kazandırılması noktasında yetkili bir merci pozisyonuna taşınması çok daha uygun olacaktır. Son olarak Sümerhalı'nın faaliyetinin son bulduğu aşamada 143 atölyede 3.196 dokuyucu ve 224 halı öğretmeniyle faaliyetini sürdürmekteydi. İşletmenin 2004'te az veya çok Coğrafi İşaret kapsamındaki tüm halı çeşitlerinden az veya çok üretimini yaptığı görülmektedir (Tablo 3). Sümerhalı, *Hereke Halısı* başta olmak üzere *Bünyan El Halısı*, *Yuntdağı El Halısı* ve zaman zaman kesintiye uğramakla beraber *Yağcıbedir El Halısı*, *İnce Hasgöl Halısı*'nın üretimi devam etmiş, Sümer Kars, Kula, Döşemealtı ve Çanakkale halılarının ise üretimleri çok daha önceleri son bulmuştur. Kurumun ticari manada halıcılık faaliyetinin sonlandırılıp idari manada bir üst merci haline getirilmesi ise halıcılık açısından çok daha yararlı olacaktır.

Tablo 3: 2004 - 2010 Yılları Arasında Sümerhalı A.Ş.'nin Son Dönem Halı Üretim Miktarı (m²)¹⁶

Mamul	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
İpek Halı	19,46	7	48	80,21	80,83	78	-
Hereke	4.215	3.421	5.412	6.119	6.528	6.651	2.812,8
Bünyan	40,12	480,32	1.415	1.347	1.349	821	-
Kula	6,13	-	-	-	-	-	-
İnce Hasgöl	10,17	-	-	-	71	205	-
Yağcıbedir	52	1.150	1.234	-	105	-	-
Milas	905	4.981	1.614	174	-	-	-
Yuntdağı	16,66	1.185,63	1.921	1.347	46	-	-
Türkmen	4,9	-	-	349	413	281	-
Sümer Kars	2,83	-	-	-	-	-	-
Döşemealtı	42,78	-	-	-	-	-	-
Çanakkale	962,99	1.392	-	731	-	-	-

16 Sümer Holding A.Ş. tezgâh sayıları ile ilgili veri bulunmadığını belirtmiştir.

Kaynak: Sümer Holding A.Ş. Genel Müdürlüğü, 2018.

Halıcılığın dış ticaret durumuna baktığımızda ise esasında Türkiye'nin bu anlamda hala iyi bir gelir sağladığı düşünülse de söz konusu ihracat halılarının önemli bir kısmını makine halılarıdır. Çok geniş bir halı pazarı olan Türkiye'nin, Arjantin'den Güney Kore'ye, İsveç'ten Tanzanya'ya kadar halı göndermektedir. Yıllık halı¹⁷ ihracatına bakıldığında ülkenin 2005'te 321 milyon TL., 2010'da 1.6 milyar TL., 2015'te de 4.8 milyar TL.'lik gelir sağlanmış. Son olarak 2017'de ise Türkiye'nin halı ve benzeri ürünlerden yaklaşık 7 milyar TL.'lik (6.906.844.784 TL.) geliri söz konusu olmuştur. Türkiye, mevcut şartlarda hala dünyanın en büyük halı – kilim ihracatçısı konumundadır.

Halı ve kilimlerle ilgili olarak bir üst mercinin tesisinin ardından bazı Coğrafi İşaret temelli uygulamalara da ihtiyaç söz konusudur. Bunun başında "Hereke Halıcılar Derneği"nin örnek sertifikası benzer bir etiket / kimlik kartı uygulaması tüm karakteristik halılar için uygulanmalıdır. Hem halıların altına yapıştırılacak hem de satın alan kişiye verilecek bu belge, halı ile ilgili teknik bilgi yanı sıra ürün takibi ve ilerleyen süreçte halı için gerekebilecek tamiratlar hususunda yardımcı olacak bir vesika niteliği taşımaktadır. Dokuyucu bilgisinin de yer alacağı bu sertifikalar / kimlik kartları sayesinde sahte halılar kolayca tespit edilebilecek ve de halı pazarının kaybettiği güven ortamı yeniden tesis edilebilecektir. Hatta halılardaki bu belge tarım ürünlerine yönelik yeni hal yasasındakine benzer akıllı telefon uygulamasındakine benzer bir uygulamayla da daha da kolaylaştırılıp yaygınlaştırılabilir.

Halı ve kilimlerle ilgili söylenecek son söz olarak günümüzde Coğrafi İşaret kapsamındaki çoğu halı ve kilimin ticari manada artık dokunmuyor olduğu ve buna bağlı olarak Coğrafi İşaret durumlarının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğidir. Söz konusu ürünlerin yeniden üretiminin sürdürülebilir bir şekilde tesisinin ardından ürünlerin Coğrafi İşaret durumu yeniden gözden geçirilebilir. Coğrafi İşaretler içerisinde pazar değeri en yüksek ve başlı başına birer prestij ürün olan *Türk El Halıları*, nasıl ki *İsviçre Saatleri*, *Rolls-Royce* herkes tarafından kolayca erişilebilen ürünler değilse aynen bu şekilde işlem görmeli ve buna göre üretilmelidir. Bu kapsamda halıları sadece bir ticari meta değil aynı zamanda sanatsal yönü ve kültürel kimliğin bir parçası olarak da değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim halı ve kilimler ancak bu bakış açısıyla hak etmiş oldukları konuma taşınabileceklerdir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Candan (2003). Değişim Süreci İçinde Sivas Halıcılık Sanatı. *Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu*, 15 – 17 Mayıs 2003, s. 625 – 630, Sivas.
- Anmaç, Elvan (1994). İngiliz Sermayesinin Batı Anadolu Halıcılığına Etkisi ve Şark Halı Kumpanyası, Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, *Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu*, 18 – 20 Kasım 1992, 5 – 17, İzmir.
- Anonim, (1998). *Cumhuriyetin 75. Yılında Siirt*. Ankara: Nurol Matbaacılık.
- Aslanapa, Oktay (1987). *Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı*. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık.
- Aslanapa, Oktay (1993). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Avşar, M. Emin (2013). *Manisa Halk Kültürü 2*. Manisa: Manisa'yı Mesir'i Tanıtma ve Turizm Derneği Kültür Yayınları.
- Ayata, Sencer (1987). *Kapitalizm ve Küçük Üreticilik -Türkiye'de Halı Dokumacılığı-*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Aygar, Bilge - Etikan, Sema (2014). Kula Halıları ve Günümüzdeki Durumu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, Sayı: 14.
- Aytaç, Ahmet (2008). *Hereke Tarzı Akşehir'de İpek Halıcılık*. Akşehir: Akşehir Kaymakamlığı Yayınları.
- Barışta, H. Örcün (1994). Isparta Halıcılığı Üzerine, *Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu*, 18 – 20 Kasım 1992, 53 – 66, İzmir.
- Bayraktaroğlu, Suzan (1999). Seccâde. *ERDEM, Halı Özel Sayısı I*, Cilt: 10, Sayı: 28, s. 57 – 64.
- Çelik, Adem (2014). Yahyalı (Kayseri) Halılarına Öncülük Eden Eski Tip Örnekler ve Bunların Günümüze Yansımaları. *I. Ulusal Yahyalı Sempozyumu Bildirileri*, I. Cilt, s. 1 – 17, Kayseri.
- Çiçek, Seda (2010). *Çanakkale İli Ayovacık Yöresi Halı ve Kilimleri*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 99, Edirne.
- Deniz, Bekir (1998). *Ayovacık (Çanakkale) Yöresi Düz Dokuma Yayımları (Kilim – Cicim – Zili)*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları: 169, s. 168, Ankara.
- Deniz, Bekir (2002). Anadolu Selçuklu Dönemi Halı ve Düz Dokuma Yayımları, *Türkler*, Cilt: 7, Yeni Türkiye Yayınları, s. 923 – 932, Ankara.
- Deniz, Bekir (2006). *Milas Halıları, Muğlaname – Muğla ve İlçeleri Kültürü*, (Haz. Ali Abbas Çınar), s. 213 – 220, İzmir.
- Denny, Walter B. (1979). *Oriental Rugs*. (Ed. Brenda Gilchrist), pp. 126, USA: Smithsonian Institution Press.
- Ekici, S. Ebru (2006). *Balıkesir El Sanatları*. Balıkesir: Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Erdmann, Kurt (1957). *Der Türkische Teppich des 15. Jahrhunderts / 15. Asır Türk Halısı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 715, s. 134, İstanbul.
- Erdoğan, Ata (2008). *Kastamonu Folkloru 2*. Kastamonu: Detay Kopyalama – Kırtasiye.
- Etikan, Sema - Ölmez, F.Nurhan (2013). *Muğla ve Yöresi Kırktitli Dokumalarının Sanatsal ve Bazı Teknolojik Özellikleri Üzerine Bir Belgelendirme ve Katalog Çalışması*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları.

17 İhracat değerlerine: "Düğümlü veya sarmalı halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden düğümlü veya sarmalı yer kaplamaları, dokunmuş halılar ve dokumaya elverişli maddelerden diğer yer kaplamaları ile el ile dokunmuş duvar halıları (Gobelins, Flanders, Aubusson, Beauvais vb.) ile iğne işlemesi duvar halıları" dahildir.

- Görgünay, Neriman (1976). *Doğu Yöresi Halıları*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Görgünay Kızıoğlu, Neriman - Akansel, Melda (1999). *Kaybolan Dokumalarımızı Kazanabilir Miyiz?. 2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel Türk El Sanatlarının Sanatsal, Tasarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri*, Ayı Basım, Ankara.
- Günel, Gökçe (2010). *Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu - Kervansaraylar - Köprüler. Kebikeç*, Dosya: Yol, Sayı: 29, s. 133 - 146, Ankara.
- Halıcı, Feyzi (1985). *Ladik Seccadeleri. Antika*, İstanbul: Mısırlı Yayınları.
- İşık, Kezban - Yurteri, Figen - Ergül, Füsun - Büyükvanlı, Çetin M. (1992). *Isparta'da El Halıcılığının Dokuyucu, İmalatçı ve Satıcı Yönünden İncelenmesi. Isparta'nın Dünü Bugünü ve Yarını Sempozyumu*, s. 523 - 534, Isparta.
- İZTO: (1998). *İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre İzmir Ticareti (1864 - 1914)*, İzmir: İzmir Ticaret Odası.
- Karpuz, Emine (2012). *Ladik (Konya) Halıcılığının Günümüzdeki Durumu. ARIŞ Halı, Düz Dokuma, Kumaş, Giyim, Kuşam ve İşleme Sanatları Dergisi*, Sayı: 7, s. 42 - 73, Ankara.
- Kayıpmaz, Naciye - Kayıpmaz, Fahrettin (1994). *Geleneksel Türk El Halıcılığı Paralelinde Günümüzde Türkiye'de Yapılan Bir Kısım İmalatların Gelenekler ve Pazar İlişkisi İçinde Değerlendirilmesi. Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu*, 18 - 20 Kasım 1992, 259 - 269, İzmir.
- Keyder, Çağlar (1982). *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923 - 1929*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Kılıç Karatay, Semra - Oyman, N.Rengin (2017a). Aksaray - Gülağaç İlçesinde Sele Sepet Örmeciliğinin Günümüzdeki Durumu. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 8, s. 1 - 17.
- Kılıç Karatay, Semra - Oyman, N.Rengin (2017b). *Günümüz Taşpınar Halıları. Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 10, s. 393 - 408, Ankara.
- Korum, Uğur (1982). *1923 - 1929 Döneminde Türkiye'de İmalat Sanayii ve Sanayi Politikaları. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 513, s. 63 - 78.
- Köşker, Sami - Türkmenoğlu, Veli (1992). *Her Yönüyle Yahyalı, Yahyalı Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayını: 1*, s. 164.
- Küçükerman, Önder (1987). *Anadolu'nun Geleneksel Halı ve Dokuma Sanatı İçinde Hereke Fabrikası / Saray'dan Hereke'ye Giden Yol*. İstanbul: Sümerbank Yayınları.
- Küçükerman, Önder (1990). *Batı Anadolu'daki Türk Halıcılık Geleneği İçinde İzmir Limanı ve Isparta Halı Fabrikası*. İstanbul: Sümerbank Yayınları.
- Ladas, Stephen P. (1932). *The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece, and Turkey*. New York: Macmillan Publishing.
- Okumura, Sumiyo (2007). *Türk Halı Sanatı. Anadolu Dokuma Mirası 1. Uluslararası Halı Kongresi Yayını*, s. 77 - 86, İstanbul.
- Ölmez, Filiz Nurhan (2008). *Maddi Kültür Mirası Halılarımız. TSE Standard Dergisi*, Şubat 2008, s. 29 - 37, Ankara.
- Öztürk, Şükrü (2016). *Kayseri Yöresi Yahyalı - Bünyan Halıları ve Renkleri. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 34, s. 275 - 289.
- Quataert, Donald (2011). *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sakarya, Oğuz (1992). *Isparta Halıcılığının Dünü, Bugünü ve Geleceği. Isparta'nın Dünü Bugünü ve Yarını Sempozyumu*, s. 539 - 551, Isparta.
- Sekendiz, Orhan A. - Ayhan, Aydın - Yüngül, Ayhan (1997). *Balıkesir Yöresi Yağcıbedir Halıları Motif Envanteri*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Yayınları.
- Seyirci, Musa (2014). *Turistik Amaçla Üretilen Döşemealtı Halılarında Bozulmalar, Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu*, 18 - 20 Kasım 1992, 403 - 411, İzmir.
- Soysaldı, A., Paksoy, Ö. (2007). *Çal Halıları, 21. Yüzyıla Giren Geçmişten Günümüze Çal Yöresi (Baklan - Çal - Bekilli)*. 01 - 03 Eylül 2006, s. 827 - 834, Denizli.
- Soysaldı, Aysen - Kayadibi, Pakize (2014). *Taşpınar Örneklik Halıları. ARIŞ Geleneksel Türk El Sanatları Dergisi*, Sayı: 10, s. 52 - 59, Ankara.
- Şahin, Güven (2019a). *Türkiye'nin Coğrafi İşaretleri ve Bunların Türkiye Ekonomisinde Etkin Kullanımları*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 2551, İstanbul.
- Şahin, Güven - Balcı Akova, Süheyla (2019b). *Türkiye'nin Coğrafi İşaret Niteliğindeki Jeolojik Değerleri. Asia Minor Studies International Journal of Social Sciences*, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 335 - 354.
- Şevket Süreyya, (1934). *Ege Günü*. Ankara: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yayınları.
- Tagi, Sema - Arılı, Mustafa (2011). *Simav İlçesinde El Dokuması Halıcılık. e-Journal of New World Sciences Academy (NWSA)*, Vol. 6, Number: 1, s. 77 - 86.
- Tezcan, Hülya (2007). *Osmanlı Halıcılığı, Anadolu Dokuma Mirası 1, Uluslararası Halı Kongresi Yayını*, s. 87 - 98, İstanbul.
- Tozun, Hatice (2014). *Kula El Halılarının Tasarım İlke ve Yöntemleri Işığında İncelenmesi. 19. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu*, 04 - 05 Mayıs 2014, s. 317 - 325, Makedonya.
- Tuncer, Orhan Cezmi (2007). *Anadolu Kervan Yolları*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Türk ve İslam Eserleri Müzesi Koleksiyonu'ndan 15. - 17. Yüzyıl Osmanlı Halıları (2017). İstanbul.
- Uğurlu, Aydın (2007). *Fabrika-i Humayun Ürünleri ve Estetik Yaklaşım. I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu*, 20 - 22 Nisan 2006, Cilt: 1, s. 1186 - 1192, Kocaeli.
- Yalazkan Gür, Zeynep (1995). *Anadolu Geleneğinde Taşpınar Halıları. Türkiyemiz*, Yıl: 25, Sayı: 76, s. 20 - 33, İstanbul.

Görüşülen Kişi ve Kurumlar:

Hereke Halıları:

Dolmabahçe Sarayı Halı Koleksiyonu
Türk İslam Eserleri Müzesi
İstanbul Halı İhracatçıları Birliği

Döşemealtı El Halısı:

Derya Akın / Döşemealtı Belediyesi
Rabia Yanar / Halı Dokuma Ustası
Sultan Akın / Halı Dokuma Ustası
Ayşe Akbaba / Halı Dokuma Ustası

Yağcıbedir El Halısı:

Şengül Topçu / 10 Yıllık Usta
Hülya Çelik / Hanımeli Çarşısı Sorumlusu

Yahyalı Halısı:

Mehmet Serdar Özşahin / Yahyalı Belediyesi
Basın - Yayın Sorumlusu
Şerif Özgen / 23 Yıllık Usta

Bayat Türkmen Kilimi:

Bayat Kaymakamlığı Sos. Yar. ve Day. Vakfı Kilim Atölyesi Ayşe Aslan	
Hakkâri Kilimleri:	Methiye Tardu / 27 Yıllık Usta
	HİSAŞ / Hakkari İplik Sanayi A.Ş.
Yahyalı El Halısı:	Aziz Özülkü / 0532 416 68 98
Taşpınar El Halısı:	Habibe Katman
	Neşe Katman
Uşak Halısı:	Uşak Belediyesi Dokur Evi'nden Filiz Yaman / 25 Yıllık Usta
Mucur Halısı:	Mucur Halk Eğitim Merkezi Müdürü Hayati Aktürk
	Ramazan Endez / 40 Yıllık Halı Dokuma Ustası
	Osman Seven / Şirvan Halk Eğitim Merkezi Müdürü
Kadirli Karatepe Kilimleri:	Ayşe Haksever / Usta Öğretici - Dokuyucu
Sivas El Halısı:	Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
	Folklor Araştırmacısı Hünkar Kayhan Özdemir
Çanakkale El Halısı:	Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
	Folklor Araştırmacısı Mümtaz Fırat
Şarkışla Kilimi:	Şarkışla Halk Eğitim Müdürlüğü
	Müdür Ertan Aydemir
Keles Kilimi:	Zübeyde Kalın / 25 Yıllık Kilim Dokuyucu
Yozgat Cicimi ve Yozgat Tel Kırma:	
Burçin Ergen / Yozgat Eski Halk Eğitim Merkezi Müdürü	Tasarımcı
Sorgun Halk Eğitim Merkezi Dokuma Öğretmeni Nesrin Meral Kaplan	
Sümer Holding A.Ş. Genel Müdürlüğü	